

Byrumsanalyse Horsens

Horsens Kommune

Oktober 2008

Indhold

1	Forord	4
2	Sammenfatning	5
3	Analyse og kortlægning af historisk arkitektur og byrum	8
4	Middelalderbyen	10
4.1	Definition	10
4.2	Historisk bebyggelsesstruktur	10
4.3	Temaer	15
4.4	Kulturmiljøer og ikoner	23
4.5	Potentielle kulturmiljøer og ikoner	33
4.6	Delkonklusion	35
5	Havnen	40
5.1	Definition	40
5.2	Historie og bebyggelsesstruktur	40
5.3	Kulturmiljøer og ikoner	44
5.4	Delkonklusion	45
6	Banegårdskvarteret	48
6.1	Definition	48
6.2	Historie og bebyggelsesstruktur	48
6.3	Kulturmiljøer og ikoner	53
6.4	Potentielle kulturmiljøer og ikoner	58
6.5	Delkonklusion	61
7	Konklusion	64
8	Intro	67
8.1	Kulturhistorien som vækstskaber i oplevelsesøkonomien.	68
8.2	"Forbindelsen" som motor i turismeudviklingen	71

9	Kalmar – Medejerskab og inddragelsen til kulturarv	73
9.1	Måltrettet kulturhistorie	73
9.2	Kommunikation til besøgende	76
10	Bergen – kulturhistorie i planlægningen	78
10.1	Planlægning og kulturhistorie	80
11	Amsterdam – Kommunikation med udgangspunkt i kulturhistorien	84
12	Trier – Hverdagsliv og kulturhistorie	89

1 Forord

Som led i forarbejdet med udviklingen af "Forbindelsen" har Horsens Kommune bedt Bygningsskulturs Danmark om at gennemføre en analyse af de bygningsskulturelle og kulturhistoriske værdier.

Analysen består af to delelementer, en kortlægning og et kortfattet inspirationskatalog, der til sammen danner basis for at kunne give præcise anbefalinger til, hvordan kulturarvspotentialet kan aktiveres i "Forbindelsen":

1. **Analyse af historisk arkitektur og byrum.** Kulturhistorisk og arkitektonisk analyse og kortlægning af "Forbindelsen" med fokus på arkitektoniske bevaringsværdier i bygningsskala og byrum.
2. **"Forbindelsen" i oplevelsesøkonomien.** På baggrund af den kulturhistoriske analyse gives en vurdering af det oplevelsesøkonomiske potentiale i kulturarven i "Forbindelsen", dvs. hvordan "Forbindelsen" kan være med til at generere øget bosætning, erhvervsudvikling og turisme.

Analysen har samlet sig om middelalderbyen, men inddrager området omkring banegården samt havneområdet. Det er tydeligt, at Horsens by rummer et betydeligt potentiale i forhold til at tydeliggøre de bygningsskulturelle værdier som led i en overordnet byudviklingsstrategi og helhedsplan.

Kulturmiljøerne i Horsens kan bidrage til at skabe en positiv udvikling og stort ejerskab til byens udvikling hos borgerne og erhvervsliv. De kan endvidere bidrage til at profilere Horsens i forhold til turismemarkedet.

Foruden Bygningsskulturs Danmark har Gehl Architects udarbejdet en analyse af byrum og bystruktur, der sammen med den kulturhistoriske gennemgang skaber et solidt grundlag for den efterfølgende proces. De to analyser er i videst muligt omfang afstemt med hinanden.

Analysen er finansieret af Realdania og Horsens Kommune.

2 Sammenfatning

Horsens har et fornemt fundament for fremtidig byudvikling i form af købstadens mangfoldige kulturarv og attraktive beliggenhed. Byens monumenter, byens bygningskultur, byens beliggenhed, Søndergade, havnen og Lunden er store attraktioner, som er kontinuerlige forankrings- og referencepunkter for byudviklingen. Monumenterne, især de to middelalderlige kirkebygninger, danner i samspil med boligmassens mere ydmyge bygningskultur et urbant og byrumligt hierarki, der er med til at forme Horsens' identitet. Samtidig står Horsens over for nogle byudviklingsopgaver på Slagterigrunden og andetsteds, der giver ideelle muligheder for fremadrettet at udvikle og kontekstualisere kulturarven.

Rapporten skildrer fire centrale kulturarvstemaer, der strækker sig over fire århundreder:

- Bindingsværksbygningerne
- Klassicismens huse
- Industrialismens baghuse
- Byens tårne og spir

Rapporten udpeger "hot spots" i form af kulturmiljøer og ikoner i de forskellige bydele, der rummer et stort potentiale:

Middelalderbyen

- Torvet med Vor Frelzers Kirke
- Klosterkirken og Kirkegyde
- Søndergade
- Fugholm, Badstuestræde og Rådhusgade
- Skt. Joseph Kirke og Blyvalseværket
- Det gl. Rådhus
- Det gl. Ting- og Arresthus
- Helms Apotek
- Det lichtenbergske Palæ

Havnen

- Havnetrekanten

Banegårdskvarteret

- Vitus Berings Park
- Vitus Berings Plads

Disse temaer, kulturmiljøer og ikoner tegner byens overordnede arkitektoniske identitet og tjener som pejlemærker for en strategisk tilgang til bygningskulturen. En strategisk indsats for at aktivere kulturarven som økonomisk og socialt aktiv bør derfor primært sættes ind med temaerne, ikonerne og kulturmiljøerne in mente. Dertil kommer, at rapporten udpeger potentielle fremtidige ikoner og kulturmiljøer.

Den eksisterende arkitekturpolitik for Horsens Kommune er udformet med tanke på at sikre kulturarven som fremtidig ressource, og det er af største vigtighed, at Horsens Kommune i den fortsatte arkitektur- og byplanpolitik fastholder en konsekvent indsats for at bevare og udvikle kulturarven. Afvigelser fra en sådan politik risikerer at svække kulturarvens potentiale for Horsens.

Karréudhulinger, fjernelse af randbebyggelser og baghuse, nedtagning af spir samt nedrivning af bindingsværksbygninger kan ikke anbefales. I stedet bør det overvejes at fortætte midtbyen. For hver tabt detalje eller nedrevet hus bliver det sværere at forestille sig byens historiske dimension og at aflæse udviklinger i byhistorien. Det risikerer ydermere at kompromittere autenticiteten af bymiljøet.

Fjernelsen af bygningsmassen i midtbyen svækker oplevelsen af, at kvartererne har distinkte identiteter, idet kontrasten mellem blandt andet tæt bebyggede baggårde i Middelalderbyen og åbne karrébebyggelser i Banegårdskvarteret bliver svær at afkode. Kvarterernes identiteter kan styrkes, hvis man i byudviklingen tager udgangspunkt i det pågældende kvarters skala, materialitet og potentialer.

Rapporten optegner tålegrænser for de enkelte bydele, der kan vejlede til, hvordan fornyelsen af områderne kan foregå. Således har Middelalderbyen med sin nationalt værdsatte kulturarv lave tålegrænser, mens Havnen og Banegårdskvarteret er mere robuste områder, der har højere tålegrænser, da der her er større spillerum for arkitektoniske og planmæssige indgreb.

Den helt store udfordring er naturligvis at genskabe "forbindelsen" mellem Banegårdskvarteret over Middelalderbyen til havnen. "Forbindelsen" svækkes af, at kvarterernes arkitektoniske profil går i opløsning i periferien, hvor de støder op til andre bydele. Kontrasten mellem velplejede kulturmiljøer som Fugholm og Søndergade og forsømte kulturmiljøer som Åboulevarden og Vitus Berings Plads er stor.

Åboulevarden, Gammel Toldbod og Vitus Berings Plads er stederne, der primært skal facilitere den arkitektoniske og byrumlige forbindelse. "Forbindelsen" kan styrkes ved en konsekvent nytænkning af Åboulevardens byrum, en færdiggørelse af karréstrukturen i overgangszonen mellem bydelene, tilvejebringelsen af adgangsveje til havnen og en plan for forløbet af park og pladser i Banegårdskvarteret, der kan nytænkes som del af en samlet arkitektonisk promenade gennem Horsens.

En konsekvent effektueret "forbindelse" vil dermed kunne samle de bymæssige kvaliteter, der allerede findes spredt i de forskellige bydele, og gennem en synergieffekt højne Horsens by som oplevelsesmæssig, byplanmæssig og arkitektonisk helhed.

Rapporten giver derudover et inspirationskatalog, der peger på og dokumenterer den store interesse, der er for bygningskulturelle spørgsmål i befolkningen. Kataloget rummer fire eksempler på byer, der har formået at bruge kulturarven strategisk til at skabe vækst og velfærd. Eksemplerne er valgt ud fra deres komparative relevans i forhold til de udfordringer og muligheder der er i Horsens. De fire byer er Trier, Bergen, Kalmar og Amsterdam.

3 **Analyse og kortlægning af historisk arkitektur og byrum**

Dette afsnit i nærværende rapport præsenterer analysen af bystruktur, kulturmiljøer, bevaringsværdier og arkitektoniske potentialer i Horsens midtby. Analysen er koncentreret om den del af byen, der ligger i tilknytning til "Forbindelsen" fra banegården til havnen.

"Forbindelsen" mellem banegården og havnen kan overordnet set inddeles i tre hovedområder. De hver især er kendetegnet ved at have forskellige bebyggelsesstrukturer og særskilte identiteter.

Hovedområderne er forbundet af en gennemgående hovedakse – en hovedakse, der sine steder bliver uklar og mangler signalværdi og identitet.

Søndergade flankeres af Nørregade og Åboulevarden som parallelle færdselsårer. Samlet set aftegner de tre akser Horsens' historiske struktur, og samtidigt forbinder akserne havneområdet med banegårdsområdet.

Horsens gennemgående hovedakser

Ud over at de tre hovedområder adskiller sig i bebyggelsesstrukturer og arkitektonisk bearbejdning, adskiller områderne sig desuden fra hinanden ved at have hver deres afsnit i byhistorien.

De tre hovedområder er:

- Middelalderbyen
- Havnen
- Banegårdskvarteret

De tre hovedområder: Rød - Banegårdskvarteret, grøn - Middelalderbyen, blå - Havnen

Den gamle bydel omkring Smedegade (nord for Nørregade), der også indgår i det historiske Horsens, er således ikke medtaget i nærværende rapport.

4 Middelalderbyen

4.1 Definition

Horsens middelalderby defineres i denne rapport som området fra Hestedamsgade/Hospitalsgade i vest til Havneallé i øst samt fra Rædersgade/Nørregade/Kattesund i nord til Åboulevar-den/Rådhusørvet/Løvenørnsgade (delvist) i syd. Gadernes omkringliggende karréer hører med.

Middelalderbyen markeret med grøn

4.2 Historisk bebyggelsesstruktur

Den middelalderlige bykerne er Horsens' hjerte og omdrejningspunktet for al senere byudvikling. Man hører første gang om Horsens i midten af det 12. århundrede, og byens gadenet må være dannet i det følgende århundrede. Dette gadenet er stort set intakt. Gadenettet består af store, relativt brede, gader øst/vest og mindre, relativt smalle, stræder nord/syd.

Middelalderkvarterets gadenet med brede gader (røde) og smalle stræder (blå).

Dette understreger bydelens tre øst/vest-hovedakser Nørregade, Søndergade og Åboulevarden, hvoraf Søndergade udgør den absolut vigtigste akse.

Overordnet set er gadenettets karréer karakteriseret ved at være opdelt i dybe matrikler ud mod hovedakserne og korte matrikler mod stræderne.

Vor Frelzers Kirke var midtpunktet i byplanen, hvor Nørregade-Kattesund og Søndergade-Borgergade var de primære strukturerende færdselsårer. Bystrukturelt ligger både Torvet og Middelalderbyens have, Klosterhaven, knyttet til hovedaksen – Søndergade/Borgergade – det understreger, at dette var, og stadig er, byens vigtigste akse.

Matriklernes og gadenettets karakteristika er i hovedtræk aflæselige i bygningernes skala. Således fandtes den største bygningsskala langs øst/vest-hovedakserne og den mindste bygningsskala langs nord/syd-stræderne.

Skalaen på gade og bygning er relativt lille i hele kvarteret omkring Graven, Grønnegade, Thonbogade, Hestedamsgade. Det samme gør sig gældende i Fugholm og Badstuestræde.

Eksempler på forskellige skala med store nord-syd matrikler (grøn) og mindre øst-vest matrikler (Rød)

Bygningsmassen er selvsagt udskiftet siden middelalderen, og bydelens gadenet gennemgik kun få ændringer, indtil Horsens blev garnisonsby i starten af 1700-tallet (1724), hvor byen blev udvidet mod vest. Mod nord voksede Smedegade frem.

Alligevel fornemmes endnu i dag, at det middelalderlige gadenet er grundstammen i det centrale Horsens' byplan, og at den gamle byrumlige skala i vid udstrækning af er fastholdt qua de mange lave, toetagers huse. De mange gader med kraftigt fald ned mod havnen er også med til at formidle en forståelse af såvel topografien under byens gadenet som byens hensigtsmæssige placering ved fjorden, hvor der kunne anlægges en havn.

Udsnit af Nicolai Angelo, Kort over en Deel af Jylland, Det kgl. danske Videnskabernes Selskab, 1788, der viser Horsens' beliggenhed ved fjorden.

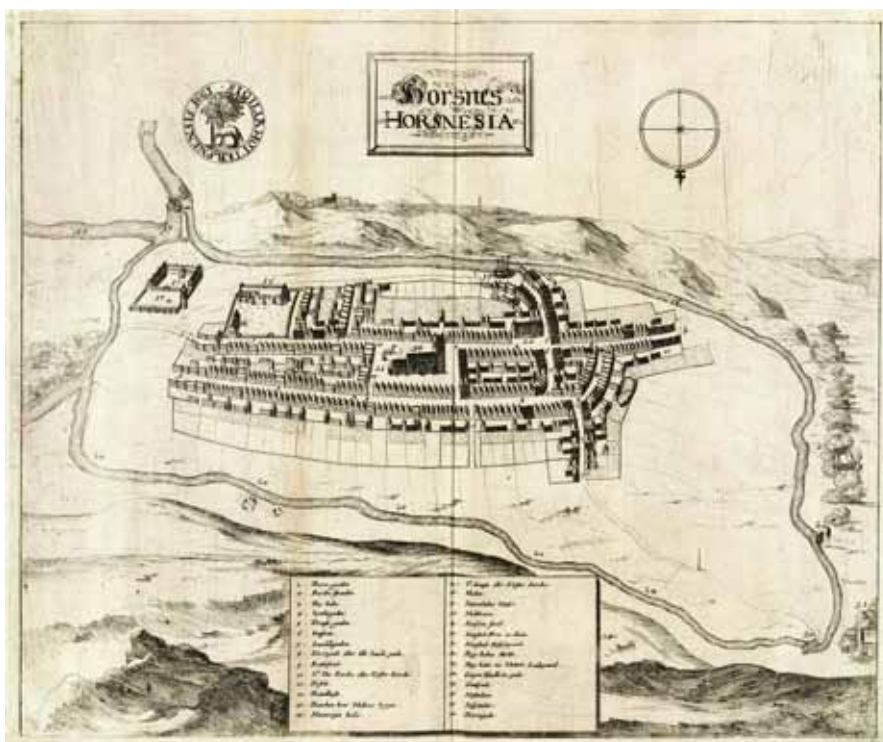
Her ses det, at herregården Stjernholm blokerede for byens ekspansion mod øst. I stedet voksede byen mod nord langs Smedegade

Fugholm, der falder ned mod Åboulevarden (nedenfor)

Fugholm set mod Åboulevarden

Karréstrukturen med lange, rektangulære karreer, hvoraf mange oprindeligt var bebygget med gavlhuse (hvilket kan ses på Peder Hansen Resens prospekt fra 1677), er endnu den dag i dag et særkende for Horsens.

Prospekt af Horsens fra Peder Hansen Resen: Atlas Danicus, 1677

Nørregade 6 (opført 1779) og Nørregade 8 (opført 1827)

Matrikelstrukturen har haft stor indflydelse på de enkelte matriklers bebyggelsesstruktur. Hovedaksernes dybe matrikler har efter ca. 1780 i hovedtræk været bebygget med en hovedbygning med en port ud mod gaden og en lang, smal bygning ind i gården vinkelret på hovedbygningen. Herefter har der på matriklen været bygninger, værksteder, etc. på tværs og på langs af matriklerne.

Den form for bebyggelsesstruktur gav flere, mindre, sammenhængende gårdtrum forbundet med hinanden ved porte eller gyder. I visse tilfælde var der eventuelt forbindelse på tværs af en karré – altså fra hovedakse til hovedakse (fx fra Søndergade til Nørregade), mens der aldrig synes at have været forbindelse på *langs* af en karré – altså parallelt med hovedakserne. Tværaksernes korte matrikler har samme struktur, men de mindre matrikelstørrelser har betydet, at der kun har været et eller få gårdtrum.

Byens første huse var opført af træ, senere dukkede bindingsværkshuse op og siden stenhuse. Især i det 18. århundrede oplevede Horsens en økonomisk fremgang, der satte mange af byens borgere – primært købmænd – i stand til at rejse fornemme grundmurede købmandsgårde og palæer.

Ældre foto af passage bag Søndergade 44. Passagen forbandt gaden med åen (baghusene er nedrevet)

4.2.1 Nutidig bebyggelsesstruktur

I moderne tid er sket en del matrikelsammenlægninger, hvorved der er opstået temmelig store matrikler. Samtidigt med matrikelsammenlægninger er der flere steder opført store bygningskomplekser; navnlig på gårdsiden.

Der er desuden sket en udhuling i en del af de enkelte karréers bebyggelsesstruktur, og visse steder findes i dag kun få af den enkelte karrés gårdbebyggelser. En del steder mangler dele af karréens randbebyggelse. Visse steder er næsten hele gårdrummet bebygget med én stor bygning, mens store dele af randbebyggelsen mangler.

Til venstre: Kattesund/Torvet/Borgergade/Havneallé: Gården er ryddet for bebyggelse og karréen udhulet. Til højre: Åboulevarden: Ved varehuset Løvbjerg mangler randbebyggelsen

Løvenørnsgade: Det nyere byggeri til venstre overholder byens historiske vertikale skala og danner randbebyggelse. Bytorvet til højre i gaden overholder også den vertikale skala, men den næsten vinduesløse facade savner artikulation

De mest problematiske udhulinger, hvor karreen er slået i stykker, findes i primært mod syd ved Åboulevarden. Det er blandt andet Løvbjergs varehus fra 1967, der bryder med karrémønsteret. Den eneste karré, der forekommer stort set intakt er byens hjerte mellem Nørre- og Søndergade, Kippervig og Graven.

Den bydel, der her i rapporten er regnet med til Middelalderbyen, som ligger syd for Åboulevarden/Rådhuset/Løvenørnsgade, var indtil for få årtier siden tæt bebygget – hovedsageligt med industribygninger. I det område er stort set gennemført et tabula rasa, da der i dag primært findes store enkeltbygninger og åbne arealer på området.

Bagsiden af Åboulevarden: Udsigt mod P-pladsen Emilies Plads fra Fugholmsvej

4.3

Temaer

4.3.1

Bindingsværk

Bindingsværket fra 16-1700-tallet er et helt centralt tema i Horsens. Kun få steder - eksempelvis i pakhuset på Åboulevarden 85 og Søndergade 32 - træder konstruktionen synligt frem i gadefacaderne, men går man ind i baggårdene, bliver det tydeligt, hvor mange huse i Horsens, der reelt endnu er i bindingsværk. Bygninger i baggårdene til Apotekergården Søndergade 12, Nørregade 31 og Smedegade 71 er eksempler på dette.

Johan Jacob Bruun: Prospect af Horsens, 1755 (udsnit). I 1700-tallet fremstod Horsens som en bindingsværksby

Til venstre: Nørregade 16-18. Nr. 16 må rives ned jf. lokalplan. Til højre: Badstuestræde med bindingsværksfacader

Til venstre: Bagsiden af Søndergade 32 (1772). Til højre: Bagsiden af Søndergade 43 (1780). En sådan ombygning af baghusets gavl er ikke i harmoni med det øvrige bindingsværksmiljø, der er fredet

Herman Bangs barndomshjem, Søndergade 41, indgår i et gårdmiljø med bindingsværk, der er intakt og uændret. 1911 og 2008

Søndergade 13, baggård (foto fra 1914), 18, baggård (foto fra 1914), 24, baggård (foto fra 1915), 44, baggård (foto fra 1940). Alle nedrevet

Søndergade 7, baggård (foto fra 1914, nedrevet)

Søndergade 35, baggård (foto fra 1969)

Kigger man nærmere på en række huse med lav port og facader med påsatte plader, fliser eller brædder, vil man desuden opdage, at der stadig gemmer sig talrige bindingsværkskonstruktioner inde bag den senere facadebeklædning.

Nørregade 12 (opført 1810). Bygningen, der desværre er i forfald, gemmer sit bindingsværk bag en pladebeklædning. Den kan rives ned jf. lokalplan

Bindingsværket blev taget op igen i den nationalromantisk prægede bygningskultur, der blomstrede op omkring år 1900.

Gyldingshus, Nørregade 1 (1905 af Viggo Norn). Bygningen er et effektivt point de vue for Graven

4.3.2

Klassicisme

Den kendte danske statsmand Ove Høegh-Guldberg var født i Horsens, og i sin tid ved magten søgte han at favorisere byen. Et af udslagene af dette var, at et eksileret russisk hof i 1780 blev indlogeret i Horsens. Hofbygmester C.F. Harsdorff blev sat til at tegne et palæ, der lå på Torvet. Palæet bragte tidens klassicistiske stil til provinsen, og de lokale bygmestre Jens Hiernøe og Anders Kruuse tog stilen til sig i deres byg-

gerier, som der blev god brug for, idet Horsens i 1700-tallet oplevede et blomstrende handelsliv.

Palæet er desværre gået tabt, men overalt i midtbyen findes der andre eksempler på klassicismen, både i form af intakte huse og i form af spor og ornamenter på facaderne.

Til venstre: Anna Svanes Stiftelse, Fugholm 16 (1785 af Anders Kruuse).

Til højre: Kippervig 3, detalje af dør (ca. 1850). Lokalplan tillader nedrivning

Nørregade 11 (1774 af Jens Hiernøe, facaden bør tilbageføres)

Det er vigtigt at beskytte og bevare disse huse og spor i form af ornamenter m.m., da de både udgør et karakterdannende træk i Horsens og levendegør historien om Horsens' rolle i 1700-tallets blomstrende merkantilisme.

4.3.3

Industrialismens baghuse

Baghusene, værkstedsbygningerne og de intime baggårdsrum er et afgørende karakterdannende element i Horsens. Bygningerne med deres højsekviste, mange portåbninger og evt. støbejernsvinduer rummer fortælleverdier, der er knyttet til industrialiseringen af Horsens. Selvom det er ydmyge huse, har de ikke ringere kvaliteter eller er af mindre betydning end monumentalbygninger og palæer i Horsens.

Rydningerne af karreernes indre har reduceret bestanden af baghuse kraftigt, og derfor er det så meget desto vigtigere at bevare dem, der endnu findes, og at styrke de gårdmiljøer, som de indgår i. Den gældende lokalplan for midtbyen er blandt andet møntet på at sikre disse bevaringsværdige gårdmiljøer og baghuse.¹

Baggårdsbygning, Hospitalsgade 21

Karréen Søndergade/Graven/Nørregade/Torvet/Kippervig er den mest intakte karré i Horsens midtby. Her kan man både opleve de lange, smalle middelalderlige matrikler og de industrielle værkstedsbygninger.

Baghuset Søndergade 41 E (Brænderigården Horsens) eksemplificerer allerede, hvordan man kan istandsætte en gammel værkstedsbygning og forsyne den med attraktive funktioner.

Brænderigården Horsens, anden baggård til Søndergade 41. Godt eksempel på genbrug af værkstedsbygning. Nedrivning tilladt jf. lokalplan

4.3.4

Tårne, spir, hjørnekarnapper og kupler

Spirene på etagehusene i Horsens er sjældent store eller hævede højt over bygningskroppen, men alligevel har de betydning som orienteringspunkter i midtbyen, navnlig da der er iøjnefaldende mange af dem. De gør de homogene gader varierede. Ofte ses det, at et spir eller en

¹ Lokalplan nr. 150: Lokalplan for regulering af bygningers ydre, omgivelser og skiltning i Horsens Midtby og langs indfaldsvejene, Horsens Kommune, Teknisk Forvaltning, 2000, s. 24 & 58.

høj gavl er placeret intentionelt som point de vue for enden af et gadeforløb.

Spirene kan også signalere byens begyndelse og markere dens periferi, som for eksempel på huset Jessensgade 1, der oprindeligt markerede indgangen til Horsens bymidte over for byens første, nu forsvundne bane-
negård på Vitus Berings Plads.

Lokalplanen for midtbyen beskytter tårne og spir på de bevaringsværdige bygninger i midtbyen.² Manglende spir bør søges genetableret.

Mælketorvet set fra Nørregade i 1909. I dag mangler spiret på ejendommen Smedegade 1 (1899)

4.4 Kulturmiljøer og ikoner

Kort over fredede og bevaringsværdige bygninger fra Kommuneatlask Horsens (opdateret med senere fredninger)

Det centrale Horsens rummer en række forskellige kulturmiljøer -hver af dem repræsentant for deres epoke med hver deres karakteristika. I denne rapport beskrives de kulturmiljøer, der knytter sig til byens hovedakse mellem banegården og Havnen. Nøgleordene i beskrivelserne er potentiale, fortælleverdi og identitet.

² Lokalplan nr. 150, s. 14 & 55.

4.4.1

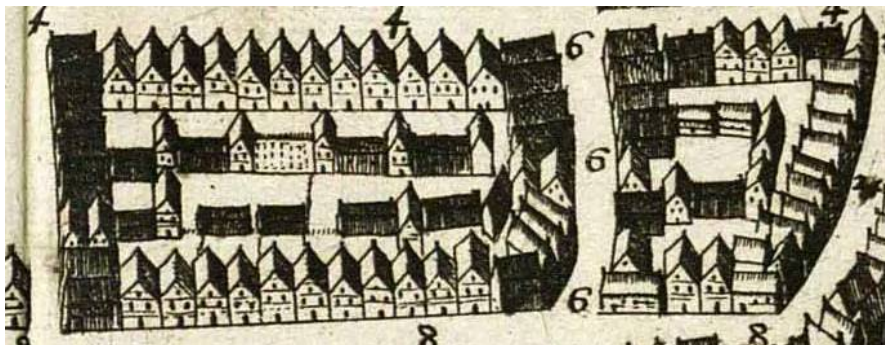
Søndergade

Søndergade er byens hovedstrøg. Gaden varierer i bredde fra periferien (hvor byporten oprindeligt stod) til Torvet. Det er her, det bliver tydeligt, hvor vigtige væggene for afgrænsningen af de enkelte byrum er. Samme princip med definerende "vægge" gør sig gældende for alle øvrige byrum, herunder byens gaderum. Som byrum er Søndergade helt unikt. Det er Danmarks bredeste hovedgade, og har mere karakter af at være et langstrakt torv end af at være en gade.

Søndergade 1910 og 2008

Som kulturmiljø fremstår Søndergade skalamæssigt homogen, og byrummets form og brede udsnit af arkitektoniske stilretninger er med til at give gaden en stærk identitet og høj fortællerværdi i sig selv.

Udsnit, der viser Søndergadekarréen fra nord på Resens prospekt, 1677 (gaden, der delte karréen i to, er senere nedlagt)

Udsnit der viser Søndergadekvarteret som det ser ud i dag.

De mange nedrivninger i baggårdene mod Åboulevarden svækker dog både fortællerværdi og især autenticitet. Gadefacadens fornemme arkitektur står flere steder i kontrast til, hvad der findes mange steder bag de fine gadefacader. Passerer man eksempelvis en portåbning ind i karréen Søndergade/Åboulevarden, forvandles gadens afvekslende kulturmiljø til et oplevelsesfattigt, ubearbejdet gårdum afkoblet fra byens historie. Herved opleves facaderne mod Søndergade som kulisser, ikke som meningsfulde bebyggelser.

Apoteksgården er derimod et eksempel på et kulturmiljø, hvis herlighedsværdi og historie allerede kan fornemmes fra porten i Søndergade.

En fremtidig planlægning bør indebære en fortætning af de udhulede karréer både i form af bebygning og beplantning, hvor Middelalderbyens bebyggelsesstruktur er inspirationen, men hvor arkitekturen er entydigt fra nutiden.

Til højre: Stokhusgade 4B, København. In-fill-bebyggelse af Holscher Arkitekter, 2007

I den sammenhæng er etablering af veldefinerede passager på tværs med omgivende tæt bebyggelse en mulighed for at knytte Åboulevarden tættere til Søndergade og dermed styrke forbindelsen til havnen.

Herover: Apotekspassagen

Øverst til højre: Jorcks Passage i København

Til højre: Hackesche Höfe, Berlin

4.4.2

Rådhusgade, Fugholm og Badstuestræde

Alle tre gader forbinder Søndergade med Åboulevarden. De tre gader udgør fine kulturmiljøer, hvor autenticitet og fortællerværdi bliver aflæselig.

I den smalle tværgade Fugholm mellem Borgergade og Åboulevarden og i Badstuestræde kan man opleve middelalderens snævre, irregulære gaderum, selvom bygningerne siden er fornyet. Disse gader har også et kraftigt fald ned mod Åboulevarden, hvilket styrker oplevelsen af byens underliggende topografi og logikken bag byens grundlæggelse ved fjorden.³

Alle gaders identitet og homogenitet understreges samlet af en gennemført arkitektonisk bearbejdning og skala – den manglende randbebyggelse i Fugholm er udmærket pragmatisk løst ved etablering af mur og beplantning som skærm mod Løvbjerg.

Kendetegnende for alle tre gader er, at udmundingen i Rådhusetorvet og Åboulevarden ikke lever op til forventningen. Det gør især

Fugholm og Badstuestræde til løsrevne kulturmiljøer, der i sig selv er meget karakterfulde og vellykkede, men uden relation til den omgivende by.

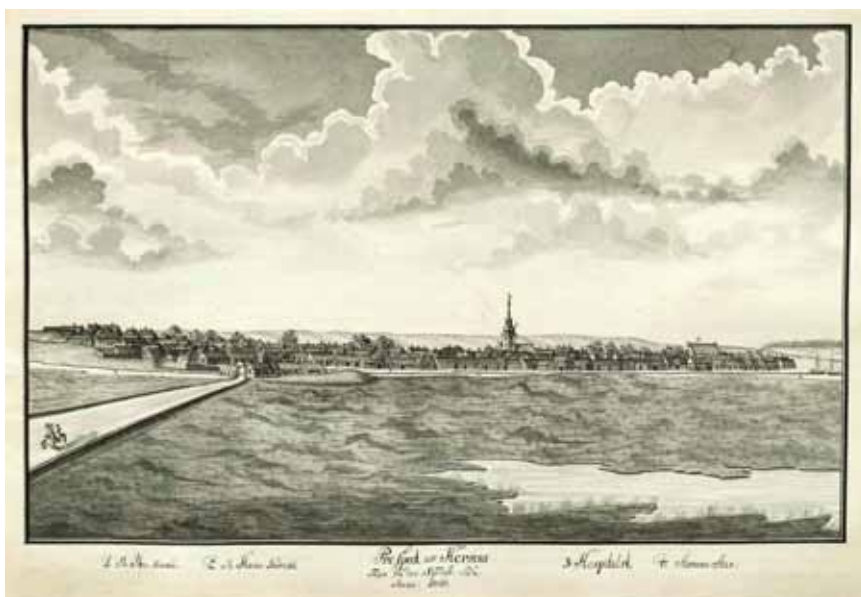

4.4.3

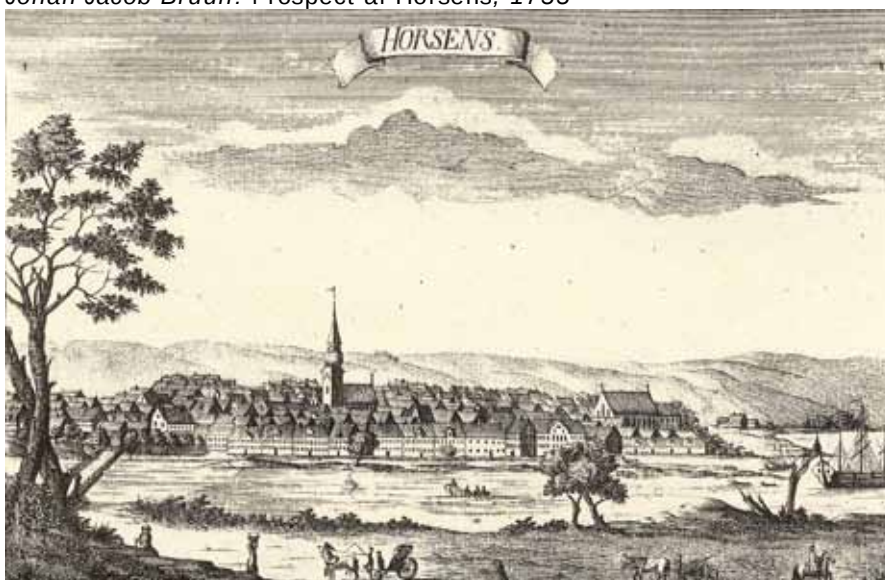
Torvet og Vor Frelzers Kirke, Kippervig 4

Kirkens hovedskib er opført omkring 1225; tårn og sideskib er rejst inden ca. 1350. Tårnets barokke løgkuppel er konstrueret 1737-38. Kirkens kuppel kan ses viden om og er helt afgørende for byens profil. Den tjener også som orienteringspunkt fra havnen og søsiden.

³ Gehl Architects, *Horsens Byrumsplan*, oktober 2008, s. 77.

Johan Jacob Bruun: Prospect af Horsens, 1755

Prospekt af Horsens fra Erik Pontoppidan: Danske Atlas, 1766

Fotografier af Horsens i anden halvdel af 1800-tallet. Kirkens kuppel knejser over byens tage

Vor Frelzers Kirke er Horsens' primære ikoniske bygningsværk, og Torvet skal på værdig vis indramme den enkle, virkningsfulde kirkebygning. Men i sin nuværende form kommer Torvet nemt til at virke som en møbleret dagligstue. Kontrasten mellem Kirsten Ortveds kunstværk *Beringsøen*, den omsiggribende skiltning på pladsen og pølseboden er voldsom. Og den vestvendte side af pladsen kunne udgøre et større aktiv, end det er tilfældet i dag.

Kirken er identitetsbærende for Torvet med en stærk fortælleleværdi om Middelalderbyen.

Der findes endnu bevarede bindingsværksbygninger ved Torvet, der er med til at fortælle om den tidligste byhistorie.

Kippervig 3, der kan rives ned jf. lokalplan. I stedet for nedrivning kan det anbefales at lukke hullet i gaderækken i nr. 1

Kirken har meget lave tålegrænser, idet enhver forandring af bygningsens udseende vil påvirke Torvet og Horsens' skyline. Den er da også beskyttet af fredning.

4.4.4

Klosterkirken, Borgergade 30, med omgivelser

Klosterkirken er opført mellem 1261-75 og indgik, som navnet siger, i et middelalderligt franciskanerkloster, der blev opløst ved Reformationen. Den langstrakte kirkebygning fremtræder aflæselig som overlevende fløj af et klosteranlæg. Kirkens nutidige fremtoning skyldes den hårdhændede restaurering, eller rettere ombygning, som arkitekten H.B. Storck foretog 1888-92. Den gav også kirken sin nuværende tagrytter, der ikke ses på 1700-tallets prospekter.

Rækken af høje, elegante funkis- og Bedre Byggeskik-huse i Borgergade på den ene side og de gamle, lave huse i Badstuestræde på den anden

side danner en ideel indramning af kirken og dens omgivelser, der er blevet forbilledligt sat i stand med nye belægninger mm.

Miljøet syd for kirken omkring Kirkegydes huse er også eksemplarisk som istandsat kulturmiljø med såvel kulturhistoriske som oplevelsesmæssige kvaliteter.

De lave huse placeret neden for kirkens bygningsmassiv illustrerer middelalderens bymæssige hierarki. Hele kulturmiljøet er meget sårbart og har derfor lave tålegrænser. Kirkebygningen er fredet.

Udsnit af Bruuns prospekt, 1755 og foto fra Kirkegyde

4.4.5

Det gl. Rådhus, Søndergade 26

Horsens' tidligere rådhus er opført 1854-55 efter tegninger af Hans Chr. Zeltner. Bygningen er trukket tilbage fra gadelin-

jen, så der dannes en lille plads, der giver bygningen monumentalitet. Den toetages historicistiske rådhusbygning er af en type, der blev rejst omkring samme tid i mange danske provinsbyer, f.eks. Thisted (1853) og Silkeborg (1857). Rådhuset er bygningsfredet.

Rådhusbygningen gør Søndergades byrum afvekslende uden at bryde med skalaen i gaderummet. Desuden understreger placeringen midt imellem Torvet og Hospitalsgade bygningen som monument.

4.4.6

Ting- og Arresthuset, Rådhusgade 3-5

Horsens tidl. ting- og arresthus (1902 af Hector Estrup), der for nylig (2008) blev fredet, indgår sammen med det forhenværende rådhus og den nuværende politigård i et meningsfuldt gadestrøg, hvor byens magt oprindeligt var koncentreret. Samlet er det et fint ensemble af rødstensbygninger.

Komplekset er med til at formidle forløbet ned mod Rådhusetorvet. Man kan nænsomt placere publikumsorienterede funktioner i bygningens fløj ud mod Rådhusetorvet for at skabe mere liv på pladsen.

4.4.7

Horsens Blyvalseværk, Nørregade 15 & Skt. Joseph Kirke, Nørregade 19
Nørregade huser et ensemble af to markante bygningsværker af arkitekten Hector Estrup, der byggede meget i Horsens. Kirken er fra 1897, og den tidligere industribygning, der i dag er skole, er opført året efter.

Kirkens tårn, der danner en stærk markør i Nørregade, er positioneret sådan, at det danner en lille forplads ved kirkens indgangsparti. Det giver en indbydende afveksling i gadeforløbet.

Til højre: Kirketårnet gør Nørregade karakterfuld og letter orienteringen

Kirken er fredet, mens industribygningen er vurderet til kun at have middel bevaringsværdi i Horsens Kommuneatlas, hvilket ikke yder bygningen retfærdighed.

4.4.8

Helms Apotek, Søndergade 12

Det gamle apotek (1736 af Johan Gottfried Hödrich), der stadig rummer sin oprindelige funktion, er en af Horsens' fornemste barokbygninger.

Hele apoteksmiljøet inklusive gårdsplads er fredet. Brugen af baggårdsmiljøet i bindingsværk til restauration og bryghus er forbilledlig og tjener som model for, hvorledes de øvrige ubenyttede eller trafikerede baggårde i byen kan genoprettes. Det samme gælder kombinationen af gamle og nye belægningsarter.

Apoteksgården forklejnes af det skalamæssigt voldsomme Bytorv

Til gengæld demonstrerer Bytorv Horsens, der fuldstændig omringer kulturmiljøet, hvor afgørende det er at bevare og bygge videre på kar-réstrukturen. Bycenteret fra 2006 er ikke i sig selv så galt, men det repræsenterer et skalspring, der forklejner apoteksmiljøet, og dets næsten vinduesløse metalfacader blokerer for en potentiel arkitektonisk dialog mellem to epokers arkitektur.

4.4.9

Det Lichtenbergske Palæ
/ Jørgensens Hotel, Søndergade 17

Det lichtenbergske Palæ (1744 af Nicolaus Hinrich Rieman), opført for storkøbmanden Gerhardt de Lichtenberg, er utvivl-

somt en af Horsens' primære markører.

Det fredede barokpalæ behersker sammen med Apoteket Søndergades byrum, der har sin største bredde i den vestlige ende.

Beværtningen i palæets hvælvede kælder demonstrerer, at gamle kældre ("det skjulte Horsens") kan fremhæves som en attraktion.

4.5 Potentielle kulturmiljøer og ikoner

- 4.5.1 Gårdrum bag Nørregade 4-8
På hjørnet af Nørregade og Graven ligger tre bindingsværkshuse i varierende vedligeholdelsesstand. De tre huse med høj bevaringsværdi samt bagbygninger danner rammen om et gårdrum, hvis kvaliteter kan øges ved ændret anvendelse og opgradering af belægninger.

- 4.5.2 Føtex-hjørnet, Hospitalsgade 12
Den høje bevaringsværdige rødstensbygning (1915) på hjørnet af Hospitalsgade og Løvenørnsgade danner en imponerende betoning af karréhjørnet, men en tilsvarende betoning savnes på det modsvarende hjørne, der optages af Føtex' enetages bygning.

Hjørnegrunden og resten af grundens afgrænsning er et oplagt sted for nybyggeri, der tilpasses, så naboen, den gamle hospitalshave, stadig opleves intim. Karréstrukturen kan dermed styrkes.

- 4.5.3 Rædersgade/Mælketorvet/Teatertorvet/Nørregade
Horsens Ny Teater fra 1993 danner en monumental runding, der er med til at forme pladsen. Men pladsens nordlige afgrænsning langs torvet er slået i stykker af hullerne i karréen overfor – primært parkeringsområdet Anna Blochs Plads. Det kan anbefales at opføre en infill-bebyggelse, der genskaber karréen og lukker pladsrummet. Man kan også ændre belægningen på vejen, således at den trafikerede gade i det mindste visuelt inddrages i en helhedsoplevelse af torvet.

- 4.5.4 Åboulevarden og Rådhusetorvet

Den gamle åhavn. Fotografi fra 1900

Den gamle åhavn. Fotografi fra 1900

Hvor Bygholm å havde sit udløb i fjorden, opstod åhavnen. Ove Høegh-Guldbergs effektive opmudring af havnen og åen betød, at skibe kunne gå langt ind i åhavnen og losse og laste varer. I 1902

blev det besluttet at fylde åen op og omdirigere Bygholm å til en sydligere linjeføring. Opfyldningen var tilendebragt 1904 og fik ikke en entydigt positiv modtagelse. Arkitekten, professor Anton Rosen, der var født i et hus ved åen, mente, at med Åboulevarden havde Horsens fået et gaderum, der var "en Negerrepublik værdig."⁴

Åboulevarden med park, der siden er forsvundet. Fotografi fra 1912

Siden 1999 kæmpede den nu nedlagte forening "Åen tilbage til Horsens" for åens tilbagevenden, der dog kompliceres af, at åen ikke blev rørlagt, men fyldt op. Foreningens vurdering af Åboulevardens overgang til havneområdet var, at "Nu er det allsammen et stormomsust område uden nogen plan eller oplevelsesmæssig værdi."⁵

Til venstre: Foto af Åboulevarden 1956. Det ses, at Løvbjerg-karréen endnu er intakt

Nedenfor: Nedrivning af huset Åboulevarden 63 (opført 1795 af Anders Kruuse) i 1972

Efter tidligere årtiers nedrivninger er Åboulevarden som kulturmiljø forvandlet fra et af byens mest identitetsbærende, velartikulerede og historisk vigtige rum til at være

⁴ Fra grubehus til grillbar: Horsens i 1000

⁵ Genåbning af Horsens Åhavn, Foreninger

nærmest efterladt uden andet formål end gennemfart.

Byrummets relation til historien findes kun fragmentarisk – et 1700-tals-pakhus samt en håndfuld yderligere huse er tilbage som spor efter åhavnen. Det har efterladt huller i husrækken, der derfor mangler færdigbygning for at byrummet igen kan blive defineret.

Historien udgør et godt afsæt for en forbedring af Åboulevardens identitet og for fortællingen om Horsens som by ved fjorden – potentialet er stort, men for at lykkes med at skabe en stærk forbindelse mellem Middelalderbyen og havnen er kravet til bearbejdningen af Åboulevarden en slagkraftig idé og en helhjertet gennemførelse.

Til en begyndelse virker det som en realistisk mission at forbedre den svagt trafikerede Åboulevards gaderum, hvoraf halvdelen er beslaglagt til overfladeparkering.

4.5.5 Horsens Rådhus og Rådhusstorvet

Horsens moderne rådhusbygning, der stod færdig i 1986, behersker pladsen, der er dannet mellem den nye bygning og middelalderbyens karréer. Rådhusstorvet er som rum homogent, og pladsens blanding af arkitektoniske stilretninger af høj klasse giver fortælleleværdi og aflæselig identitet.

Rådhusstorvet er æstetisk harmonisk, men savner funktioner, der kan generere byliv

Imidlertid er pladsrummet for uartikuleret og både rådhuset og pladsens øvrige bygninger savner funktioner, der for alvor kan give liv på pladsen, hvor banker og forsikringsselskaber optager butiksfaciliteterne. Ved en eventuel nyindretning, hvor der i høj grad introduceres en bredere vifte af funktioner, kan pladsen forvandles fra kun at være byens formelle, repræsentative rum til at være et mere folkeligt inkluderende møde- og opholdssted.

4.6 Delkonklusion

Middelalderbykernens bygningsmasse besidder store arkitektoniske og oplevelsesmæssige kvaliteter. Til gengæld er konteksten for disse kvaliteter flere steder mangelfuld og kan forbedres. Karréudhulinger og beslaglæggelse af store arealer til overfladeparkering har svækket omgivelserne, som husene indgår i, og lagt hindringer i vejen for aflæsning af byens historiske struktur.

Der er endnu en godt sammenhængende bebyggelsesstruktur i middelalderbydelen. Det skyldes især at hovedaksen, Søndergade/Borgergade

som byrum sammen med Torvet og Klosterhaven binder hele bydelen godt sammen og at der er bevaret mange fine sammenhængende by- og bebyggelsesstrukturer – ikke blot med hensyn til gadepartier, men til dels også baggårde.

Øverst: Eksempel på bevaret baggårdsstruktur: Kippervig 1/Søndergade 49. Ikke så kønt, måske, men har potentiale til at blive et interessant miljø

Til venstre: Eksempel på bevaret typisk randbebyggelse ved Teatertorvet

De sammenhængende områder ligger primært helt centralt i bydelens kerne, mens områderne i kanten af Middelalderbyen, opleves mere fragmenterede og gør sammenhængen diffus – både internt i bydelen, men også til de øvrige bydele. Byens definerede rum går helt i opløsning i visse af bydelens kantområder.

*Karréen Levysgade/
Jessensgade/Hospitalsgade/
Løvenørns-gade mangler en
distinkt randbebyggelse ved
to af Levysgade sider. Det
indre benyttes som P-plads*

Det er dels matrikelsammenlægningerne, men i særdeleshed udhulningen, altså massive nedrivninger i baggårde og visse karréers manglende randbebyggelse, der er medvirkende til denne svækkelse. Middelalderbyens tæthed reduceres, bydelens karakteristika decimeres og de mangeartede rumlige oplevelser bliver færre.

Forfatterne til *Kommuneatlas Horsens* fremhæver meget præcist, at det "oprindelige bebyggelsesprincip bør opretholdes", og fortsætter: "Alt for mange steder i Horsens er det allerede blevet brudt med bebyggelser og parkeringspladser, som væsentligt overskrider byens historiske betingelser."⁶

Kort over Horsens der viser eksempler på omfanget af parkering.

Ud over de negative byrumsmæssige konsekvenser går en væsentlig del af byens forskelligartede bygninger dermed tabt. Med det tab forsvinder byhistorien som aflæselig materialitet, og byens centrum mister sit særpræg.

Omfanget af de mange hel- og halvofticielle parkeringsarealer i udhulede karréer eller på nedrivningstomter fremgår tydeligt af eksempelvis luftfotografier. Allerede tilbage i 1992 lød vurderingen således: "Den nye tids krav er plads til biler, og denne udvikling har betydet anlæggelse af mange parkeringspladser i den indre bydel. De gamle gårdrum er derfor nu udhulet til store åbne pladser uden sammenhæng og tilhørsforhold til

⁶ *Kommuneatlas Horsens: Bevaringsværdier i byer og bygninger 1991*, Miljøministeriet, Planstyrelsen 1991, s. 60.

de omkransende ejendomme.”⁷ Horsens er langt fra den eneste danske provinsby, der har gennemlevet dette udviklingsmønster, der i 1960'erne var normen for byudvikling.

Det er meget vigtigt at fastholde og betone kontrasten mellem de brede gade- og pladsrum og de intime gårdrum, der er så karakteristisk for Horsens.

Der findes et stort potentiale for at styrke oplevelsen af denne kontrastvirkning, for at styrke byrummenes oplevelsesværdi og kvalitet samt for at få de eksisterende bygningskulturelle værdier til at fremtræde optimalt. Ligeledes rummer de oven for skitserede temaer særskilte potentialer, der relaterer sig til forskellige historiske epoker. Udløsningen af potentialerne forudsætter, at yderligere karréudhulinger og nedrivninger af baghuse modvirkes.

Indsatsen for at indfri dette potentiale bør foregå på et arkitektonisk niveau, hvor der fokuseres på arkitektur- og facadepolitik, og på et byplanmæssigt niveau, hvor trafikdistribution og byrum gøres til genstande for forandring. Arkitektur- og facadepolitikken er allerede prisværdigt formuleret.⁸ Ligeledes sikrer lokalplanen for midtbyen, at den fremtidige byudvikling sigter på at udvikle de latente potentialer.⁹

Den strukturelt mest intakte karré, Søndergadekarréen, er synonym med Horsens som middelalderby, og det der er tilbage af den er meget delikat.

Tålegrænsen for indgreb ligger dermed meget lavt, hvis der er ønske om bibeholdelse af det identitetsbærende for bydelen som det historiske udspring for nutiden.

Eksisterende lokalplanforhold for Søndergadekarréen tillader omfattende nedrivning af de historiske værkstedsbygninger, hvilket ikke er tilrådeligt – hverken i et kulturhistorisk eller i et byarkitektonisk perspektiv.¹⁰ Ydermere kan størsteparten af karréens indre bygningsmasse nedrives uden krav om opførelse af ny bebyggelse.¹¹ En sådan karréudhuling vil fortsætte en byudvikling, der overser kulturarvens potentialer for Horsens.

Mange af Middelalderbyens øvrige karréer har betydeligt højere tålegrænser – det skyldes hovedsageligt at de mere eller mindre er udhulede og eller mangler randbebyggelser. Det overordnede er at få bygget karréerne færdige, således at de lukkes, og de enkelte gaderum accentueres. I samklang med Gehl Architects' analyse bør det overvejes, om en fortætning af byen vil styrke bylivet i det centrale Horsens.

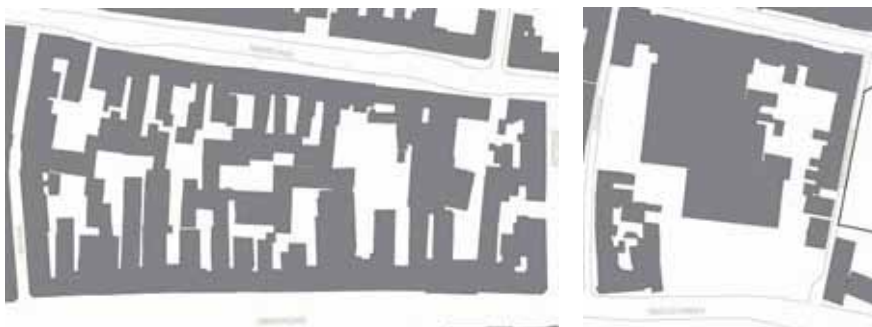
⁷ Bodil Møller Knudsen & Ole Schiørring, *Fra grubehus til grillbar: Horsens i 1000 år*, Horsens Museum og Byarkivet 1992, s. 222-223.

⁸ *Arkitekturpolitik for en køn og grøn kommune*, Horsens Kommune 2002.

⁹ *Lokalplan nr. 150*, Horsens Kommune 2000.

¹⁰ *Søndergadekarréen: Lokalplan 3 – 2007 for karréen Søndergade, Torvet, Kippervig, Nørregade og Graven*, Horsens Kommune, Teknik og Miljø 2007.

¹¹ *Søndergadekarréen: Lokalplan 3 – 2007 for karréen Søndergade, Torvet, Kippervig, Nørregade og Graven*, Horsens Kommune, Teknik og Miljø 2007, s. 28-29.

Søndergadekarréen og Løvbjergkarréen.

I den forbindelse kan nævnes, at Stockholms overordnede byudviklingsstrategi er, at bygge "indad". Samme strategi har de senere år været praktiseret i Århus – begge steder for netop at styrke bylivet og byens diversitet.

En del baghuse vil med få ændringer kunne gøres attraktive. Asfalterede gårdrum kan gives andre belægningsmaterialer, eller man kan introducere et belyningsprogram, der betoner stedets kvaliteter. Begrønning af mure og gavle er en mulighed. Det kan anbefales, at man udarbejder en vejledningsplan med udgangspunkt i de eksisterende gode eksempler.

I supplement til Gehl Architects' udmærkede anbefaling af en fredelig-gørelse af bykernen bør man tillige søge at genoprette karréstrukturen, hvor den er slået itu af gadegennembrud og parkeringsarealer.¹²

Den attraktive bindingsværksprægede bygningskultur i byen vil kunne styrkes som gennemgående urbant tema ved i højere grad at være opmærksom på bindingsværkstemaet i Horsens og skabe incitamenter til en bedre beskyttelse af bygningstypen, og ved at frilægge bindingsværket på de husfacader, deri dag er skjult bag interimistiske fliser, krydsfinerplader mm.

Det gælder såvel gade- som gårdfacader.

I og med at de klassiske bindingsværkshuse er ved at forsvinde fra by og land, er det afgørende, at Horsens by tager vare på sine overlevende eksemplarer. Der er kun omkring 58.000 tilbage af de typiske danske bygninger, viser en nylig optælling i BBR-registret foretaget af Kulturarvsstyrelsen.

Alene siden 1993 er cirka 12.000 bindingsværkshuse forsvundet.¹³

Under bindingsværkshusene kan der gemme sig stenkældre fra middelalderen, som Horsens havde en stor andel af. Desværre er mange kældre blevet brudt ned, men der findes endnu sådanne kældre under Søndergade 41 og under hjørnet af Borgergade/Badstuestræde. Disse miljøer er "det skjulte Horsens" og bør undersøges og fremhæves yderligere.

Man kan søge at styrke adgangen til og formidlingen af disse og lignende kældre.

¹² Gehl Architects, *Byrumsplan Horsens*, s. 78-79.

¹³ Signe W. Bentzen & Gitte Bank Jensen, "Gamle bindingsværkshuse forsvinder", *24timer*, 18. september 2008. Kilder: Nationalmuseet & Center for Bygningsbevaring.

5 Havnen

5.1 Definition

Havnen i denne rapport udgør området ved Havnen, Havneallé, Nordre Kaj, Søndre Kaj, Gammel Havn, Strandpromenaden (delvist) og Niels Gyldings Gade (delvist). Rapporten beskæftiger sig med den inderste og ældste del af den nuværende havn beliggende tættest på Middelalderbyen. Havnetrekanten betegner det trekantede kajområde med toldkammerbygningen.

Horsens med havneområdet markeret med blå

5.2 Historie og bebyggelsesstruktur

Muligheden for at etablere en havn har historisk set været anledning til placeringen af Horsens købstad. Horsens' velfærd har altid været knyttet til havnen, der særligt fik et løft i kraft af amtmand Høegh-Guldbergs indsats i slutningen af 1700-årene.

Siden ændrede åhavns nedlæggelse radikalt på oplevelsen af havnen, der blev afsnøret og fik en mere sluttet karakter.

Ved det inderste af Horsens Havn opleves byens "væg" i form af karréernes randbebyggelse ud mod Niels Gyldings Gade, Havneallé og Åboulevarden.

Området mellem Havnen og Middelalderbyen (mødet mellem Åboulevarden/Havneallé og havnen) er opløst og diffust samt inddelt af talrige vejforløb.

Kort til venstre og billeder nedenfor: Byens "væg" mod havnen i form af randbebyggelse langs Niels Gyldings Gade er endnu intakt

Ovenfor og nedenunder: Den stærkt trafikerede Niels Gyldings Gade er en barriere mellem Middelalderbyen og havnen.

Havnens bygningsmasse er fra forskellige perioder; med havnetrekantens huse som de ældste. Internt på Havnetrekanten er bebyggelsesstrukturen lav, tæt og præget af veldefinerede lukkede forløb på linje med dem, som man finder i Middelalderbyen.

Gaderne på havnetrekanten har samme dimensioner som i Middelalderbyen..

Havnetrekantens bygninger har cirka samme størrelse som "væggen" af byejendommene langs Niels Gyldings Gade, Havneallé og Åboulevarden – især hvis "væggen" ses sammen med byens stigende terræn.

Byens profil set fra Søndre Kaj.

Pladsdannelse

Længere ude langs de indre havnebassiner, dvs. langs Søndre Kaj og Nordre Kaj ud mod fjorden, er bygningerne sammenbyggede og skalaen øges både horisontalt og vertikalt i takt med kontakt til fjordlandskabets store vidder.

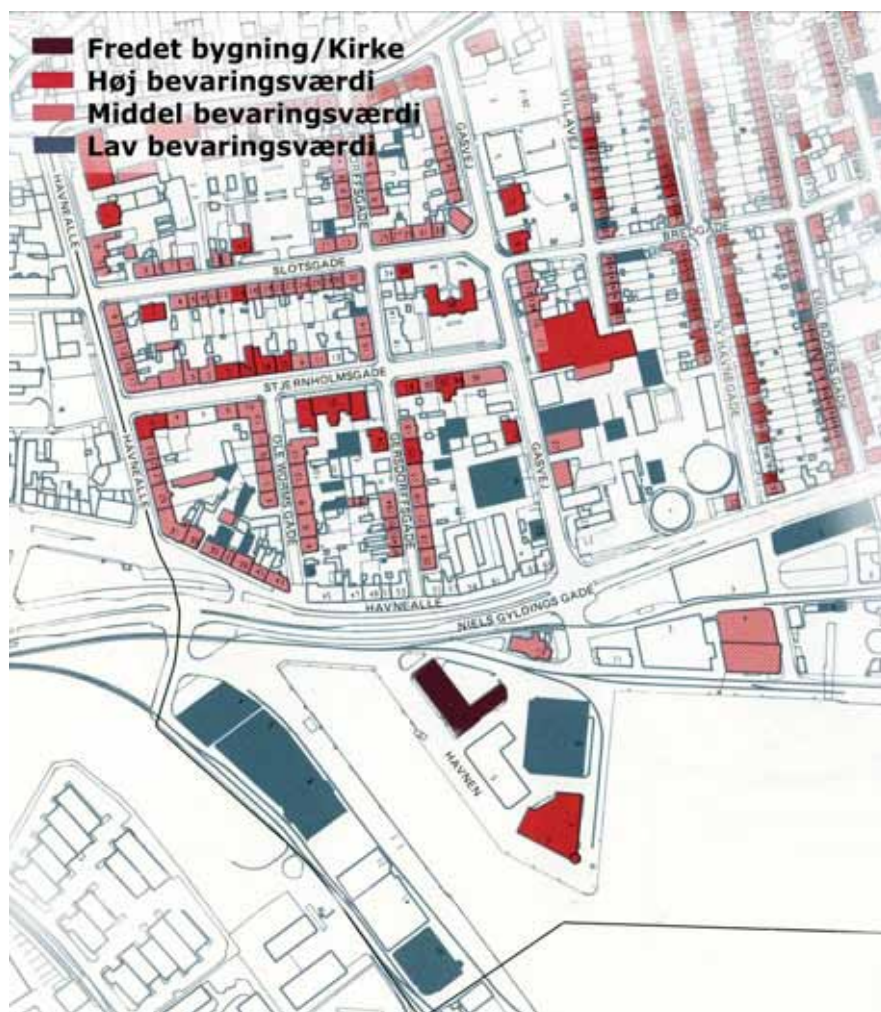
I forbindelse med industrialiseringen af Horsens omkring 1900 blev også havnen moderniseret, og nord for havnen blev der etableret et beboelseskvarter. Indtil 1879 blokerede den gamle herregård Stjernholm (umiddelbart øst for Klosterkirken) for byens ekspansion mod øst, men efter kommunens erhvervelse af de vidtstrakte jorder kom der skred i udviklingen, og et kvarter med arbejderboliger, villager, institutioner og industri voksede frem.

Typisk bebyggelse i Stjernholm-kvarteret (Slotsgade)

Dette kvarter har et gadenet, der adskiller sig fra middelalderbyens ved sin regularitet, og kvarteret har en arkitektonisk profil og distinkt identitet, der kan fremhæves yderligere.

5.3 Kulturmiljøer og ikoner

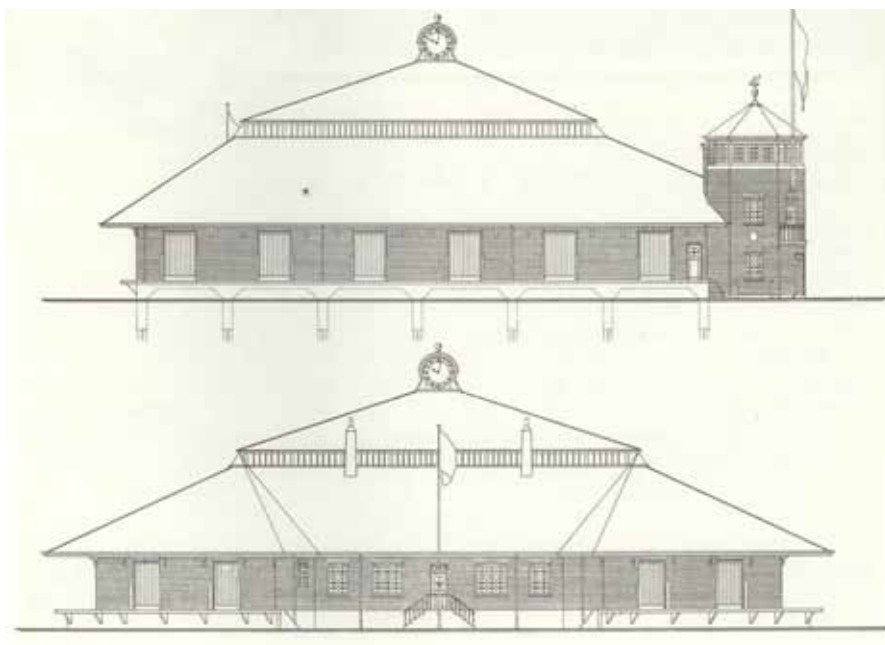
Kort over fredede og bevaringsværdige bygninger fra Kommuneatlas Horsens.

- 5.3.1 Havnetrekanten med Toldkammeret og Stykgodspakhuset, Havnen 1 & 5
 Det tidligere toldkammer (1912-13 af Hack Kampmann), der er fredet og nu hovedsæde for Bestseller, er en af havnens centrale bebyggelser. Den palælignende rødstensbygning er point de vue for både Åboulevar-den og Gersdorffsgade.

Den tidligere toldkammerbygning – i dag hovedsæde for Bestseller.

Sammen med Viggo Norns sofistikerede pakhus (1914) på spidsen af Havnetrekanten og den tidligere station for Odderbanen, Havnen 15 (1881), dannes karakterfulde brolagte gaderum mellem bygningerne.

Viggo Norns tegninger til pakhuset

Havnetrekanten præsenterer sammen med de indre havnearealer historien om Horsens som industrihavn. Qua havnebygningernes forskellighed materialiseres udviklingen fra starten af 1900-tallet og op gennem modernismen og industrialiseringen.

Det identitetsbærende er karskheden, det uhøjtideligt funktionelle og industrielle. Af samme grund må havnen ikke blive for æstetisk rensket, og enkelte industrielle markører som kraner mm. bør bibeholdes. Potentielt kan her skabes en spændende relation mellem Middelalderbyen, havnen og fjorden. Ydermere er det havnetrekanten, der bedst formidler overgangen fra havnen til 1800-talskvarteret øst for Havneallé.

5.4

Delkonklusion

I sig selv er havnen en typisk købstadshavn karakteriseret ved at være karsk, industriel og funktionel – stærke træk, der i Horsens er understøttet af flere bygningsværker med arkitektonisk prægnans, der bør indgå som aktiver i områdets fremtidige planlægning.

Bebyggelsesstrukturen er tilrettelagt, så inderhavnen, kombineret med byens terræn og byejendommene ved Niels Gyldings Gade, Havneallé og Åboulevarden visuelt udgør et veldefineret rum med. Dog er den visuelle kontakt til Åboulevarden blokeret af træbeplantningen mellem havnen og Åboulevarden.

Havnetrekantens skala udgør et godt afsæt for den overordnede fremtidige planlægning.

De større bygningsvolumener i kanten af den inderste del af havnen, ved Søndre Kaj og Nordre Kaj, er med til at definere rummet i inderhavnen. Bygningsvolumen (HK-siloen) på Søndre Kaj er velartikuleret og varieret.

Det gør ikke siloen bevaringsværdig i sig selv, men den udgør et væsentligt bidrag til forståelsen af industrihistorien i Horsens Havn som identitetsmarkør.

Havnens uprætentiøse brugsbygninger er fleksible og velegnede til konvertering til nye funktioner. Nordre Kajs betonskeletbygninger med udfyldningsmurværk kan eksempelvis blive til interessante miljøer, som det er demonstreret i Århus Havn.

Nordre Kaj versus Balticagade, Århus Havn: Konverteret havnebygning

Funktionelt er Havnen afskåret fra Middelalderbyen ved den trafikerede Niels Gyldings Gade, og her ligger udfordringen at få by og havn knyttet tættere sammen. Alene en fortætning/færdigbygning af den omkringliggende bystruktur vil befordre sammenknytningen mellem de to bydele. Området mellem havnen og Åboulevarden/Havneallé, der i dag er gennemskåret af trafikårer, udgør skæringspunktet, hvor der er mulighed for, at havnen kan knyttes til Åboulevarden.

Den visuelle relation til Stjernholm-kvarteret nord for havnen er intakt, mens muligheden for smidig mobilitet mellem beboelseskvarteret og havnen er begrænset. Dog er der adgang til Havnetrekanten via vej-krydset Gasvej/Niels Gyldings Gade.

Ønskes en stærkere relation til den del af Horsens, kræves en langsigtet og vedholdende helhedsplanlægning, der i denne ende af "forbindelsen" forudsætter nøje planlægningsfokus på Åboulevarden, Havneallé, Niels Gyldings Gade, Havnetrekanten og de indre havnearealer.

6 Banegårdskvarteret

6.1 Definition

Banegårdskvarteret udgør området fra banegården/Andreas Steenbergs Plads i vest, Løvenørnsgade (delvist) i syd, Levysgade i øst samt Svanegade/Svanes Torv og Konsul Jensens Gade i nord. De omkringliggende karréer hører med til området.

6.2 Historie og bebyggelsesstruktur

Overordnet kan Banegårdskvarterets bebyggelsesstruktur opdeles i to – en 1800-tals del mellem Hestedamsgade og Vitus Berings Plads samt en 1900-tals del mellem sidstnævnte og banegården. Det følger af den byhistoriske udvikling.

Jernbanen kom til Horsens den 4. oktober 1868, da den jyske længdebane Fredericia-Århus blev åbnet for trafik. Banegården blev placeret for enden af Jessensgade i en forlængelse af Søndergade, hvor der opstod et nyt kvarter.

Ovenfor: Banegården og posthuset som de tog sig ud i 1909.

Til Højre: Den gamle jernbane (brun),
Den nye jernbane(rød).

Jernbanen blev katalysator for industrialiseringen af Horsens. Trævarefabrikken Bastian og verdens første andelssvineslagteri blev anlagt i et industrikvarter nord for banegården. Grundet industrialisering og tilflytning var Horsens i 1901 vokset til at være Danmarks femte største by.

Banegården lå imidlertid i vejen for byens ekspansion mod vest, og derfor tog man i 1929 den drastiske beslutning at rive banegårdsbygningen

ned og opføre en ny banegård på Bygholm moses areal, der blev udtørret til formålet. Dermed opstod en ny bydel – endnu et banegårdskvarter – mellem den gamle Vitus Berings Plads og banegården.

Banegården er point de vue for Kongensgade og kan allerede ses fra Jessensgade

Kvarteret som helhed fungerer som ankomstområde for besøgende, der ankommer med tog og bus. Bydelen er det første indtryk, som den besøgende får af Horsens, og gadeforløbet Kongensgade-Vitus Berings Plads guider gæsten ned mod Jessensgade og Middelalderbyen.

Bebyggelsesstrukturen i 1800-talsdelen er karakteriseret ved at være en traditionel karrébebyggelse med baghuse som den findes i Middelalderbyen. Bygningernes skala i denne del er i cirka samme skala som i Middelalderbydelen.

Bygninger i 1800-talsbydelen ved Gl. Jernbanegade

Området ned mod Løvenørnsgade er karakteriseret ved nyere solitære bygninger. En del af disse bygninger er placeret uafhængigt af gaderummet, mens andre overholder idéen om en karréstruktur ved at være placeret ud til gaderummet og dermed i større eller mindre grad være med til at understøtte byens gadenet. Skalamæssigt er der ingen store udsving i forhold til Middelalderbyen.

Kig ned ad Levysgade.

Karréstrukturen er opløst

I Løvenørnsgade ved Sønderbrogades begyndelse er karréstrukturen intakt

Bebyggelsesstrukturen i Banegårdskvarterets 1900-talsdel, dvs. området mellem Lichtenbergsgade og banegården, er karakteriseret ved dels at bestå af lukkede karréer eller rækkehusbebyggelser - begge uden baggårdsbygninger.

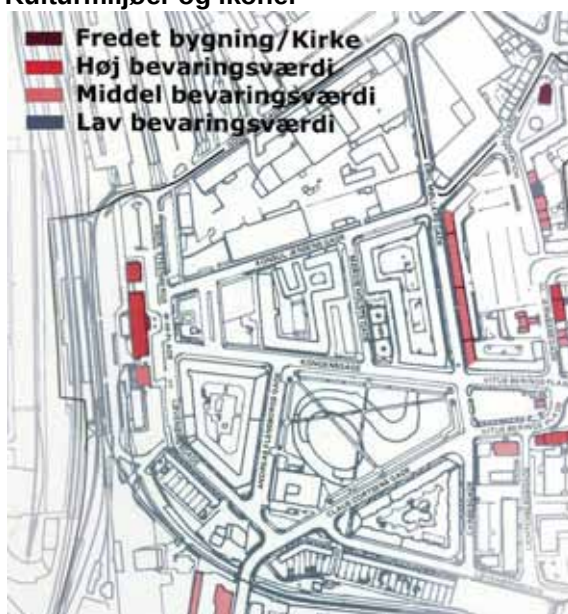
Typiske karréer i Banegårdskvarteret.

Skalaen i Banegårdskvarterets 1900-talsdel er en anelse større end skalaen i både Banegårdskvarterets 1800-talsdel og Middelalderbyen. Skalaspringet er dog ikke større, end bydelen som helhed fremtræder homogen.

Karakteristisk for bydelens park og pladser er at de alle er placeret ved byens hovedakse og danner forbindelse mellem Banegårdskvarteret og Middelalderbyen.

6.3

Kulturmiljøer og ikoner

Kort over fredede og bevaringsværdige bygninger fra Kommuneatlas Horsens (NB: kortlægningen omfatter kun bygninger opført før 1940)

6.3.1

Horsens Banegård, Andreas Steenbergs Plads 1

Horsens anden banegård (1929 af K.T. Seest) dominerer den tomme Andreas Steenbergs Plads. K.T. Seest var en ledende figur i Bedre Byggeskik-bevægelsen, og den symmetriske banegårdsbygning med det store tagvolumen i rød tegl bærer præg af den renselse i arkitekturen, som satte ind i perioden.

Bygningen har høj bevaringsværdi og meget lave tålegrænser.

Andreas Steenbergs Plads kan indramme banegården bedre, end den gør med sin nuværende udformning.

Pladsen er nævnt særskilt under "Potentielle ikoner".

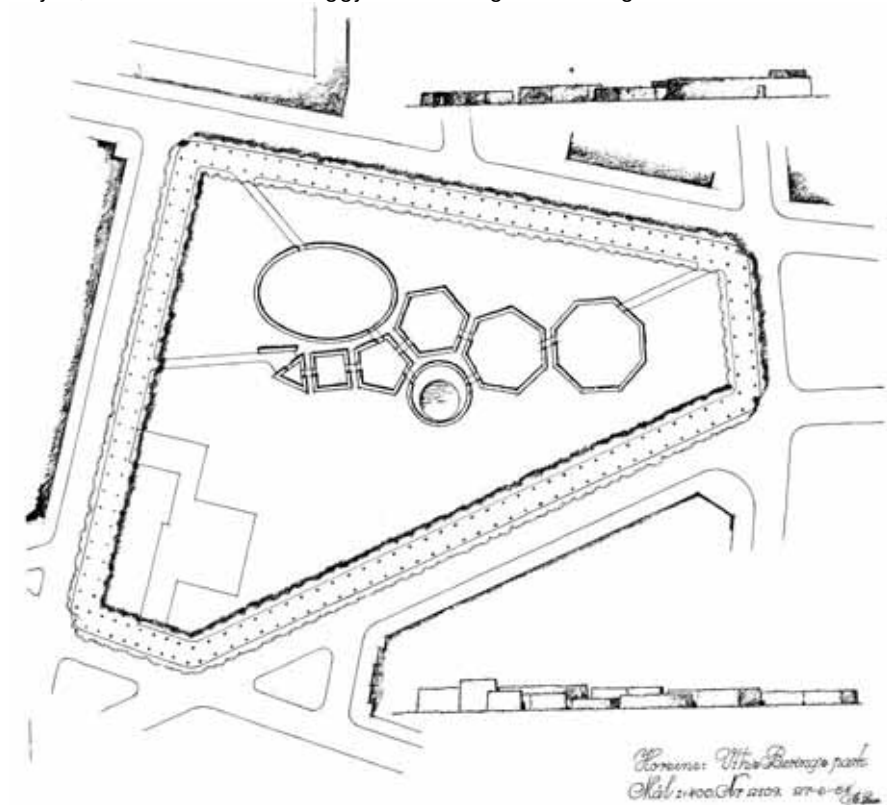
6.3.2

Vitus Berings Park, Andreas Flensborgs Gade/Kongensgade/Claus Cortsens Gade

I 1931, 10 år før 200-års jubilæet for Berings død, nedsattes en komité til at diskutere planerne for et mindesmærke. En idékonkurrence blev udskrevet i 1941. Arkitekten Kaare Klint og billedhuggeren Mogens Bøggild vandt førsteprisen om Vitus Bering-mindesmærket, men projektet måtte opgives.

I stedet besluttede man at bruge legatmidlerne til at anlægge et parkanlæg i banegårdskvarteret, som man ønskede skulle danne rammen om mindesmærket.

C. Th. Sørensen, der var sin tids førende danske landskabsarkitekt, udformede parken fra 1954-56. Hans første forslag fra 1954, hvorom han selv udtalte "Det er for mig det bedste, jeg har tegnet, i hvert fald noget af det bedste, noget af det som giver sindet en uforklarlig glæde.",¹⁴ blev ikke til noget. Denne såkaldt musikalske eller geometriske have, der bestod af geometriske figurer i klippede formationer af varierende højde, blev i stedet virkeliggjort ved Angli i Herning.

Ovenfor: C. Th. Sørensens første og ikke realiserede forslag til Vitus Bering parken.

Nedenfor: Hjørnet af Vitus Berings park.

¹⁴ Annemarie Lund, *Danmarks Havekunst III*, København: Arkitektens Forlag 2002, s. 99.

Den virkeliggjorte Vitus Berings Park i Horsens er af en mere traditionel, lukket karakter og har skovbrynet som gennemgående tema. Parken betegnes dog alligevel som et af arkitektens hovedværker.¹⁵

Den omfangsrige park er utvivlsomt det centrale kulturmiljø i bane-gårdskvarteret. Men i sin nuværende form er parken ikke befordrende for en udvikling af det omgivende kvarter.

Parken er meget mørk, tæt og skyggefuld, ringe oplyst, og den omgivende jordvold understøttet af skifersten blokerer for såvel en fysisk som en visuel forbindelse mellem parkens rum og de omgivende gaderum. I bunden, under de høje træer, er der intet indsyn til parkens indre og der er kun svag kontakt mellem gaderum og park. Det gør parken afvisende.

¹⁵ Parken nævnes blandt Sørensens hovedværker i: "C. Th. Sørensen", *Weilbachs Kunsterleksikon*, Rosinante 1994, der findes online: <http://www.kid.dk/>

Jordvolden tillader ind- og udblik, men hæmmer passage og mobilitet mellem gaderum og park

Indgangen til parken fra Vitus Berings Plads har en afvisende og bastionsagtig fæstningskarakter, hvilket er et interessant arkitektonisk koncept – en slags hemmelighedsfuld, lukket og beskyttet have, der kræver mod at gå ind i, men som så derfor ikke er så inviterende til ophold og rekreation. Kun få steder er der både udblik og udgang mod byrummet

En ny bearbejdning kan gøre parken til et større aktiv, end den er for nuværende – for eksempel ved at skabe større åbenhed i bunden, således at det bliver muligt at se ind under de høje træer og ind til parkens indre.

I parkens sydvest-hjørne er strukturen diffus efter fjernelsen af en bygning i hjørnet. Dette forstærkes af åbne modstående hjørne med tankbanegården. Dette hjørne rummer en byggemulighed eller en mulighed for at skabe en arkitektonisk samlingspunkt i kanten af bydelen.

Parkens sydvestlige hjørne, hvor parkens konsekvente grønne kant går i opløsning

Parken mimer de omgivende karréstrukturer. Med sin lukkede form definerer parken både den ene væg i Vitus Berings Plads og væggene i gaderummene omkring parken. Derfor må det være en del af retningslinjerne for en eventuel nytænkning af parkens design, at parken fortsat kan opleves som en "grøn karré". Parken har potentiale til at blive endnu stærkere som bydelens primære attraktion gennem en bearbejdning af parkens oprindelige idé.

Tålegrænserne for parken er relativt lave. En bearbejdning er mulig og ønskelig, men det må være essentielt, at parken efter en eventuel be-

arbejdning stadig fremstår homogen, og at parkens hovedidé fremtræder intakt.

6.4 Potentielle kulturmiljøer og ikoner

6.4.1 Vitus Berings Plads

Vitus Berings Plads begyndte sit liv som banegårdsplads, men efter at Banegårdskvarteret blev kraftigt udvidet, er pladsen blevet reduceret til bystrukturel mellemstation på strækningen fra banegården til Jessensgade. Pladsen er delt i to ved den intenst trafikerede Lichtenbergsgade/Gl. Jernbanegade.

Pladsen er omgivet af en række afvekslende bygningsværker af meget høj standard: Vitus Berings Plads 1 (1910 af Viggo Norn), posthuset i nr. 3 (1881 af Thomas Arboe), den tidl. handelsskole i nr. 5 (1939 af Vitus Borning) og bankbygningen Jessensgade 1 (1901 af Estrup). Bygningernes varierende alder afspejler pladsens ændrede status i byens kredsløb. Disse bygninger har lave tålegrænser.

Pladsens nr. 1 er et af Viggo Norns hovedværker

Pladsens nr. 5 er en fritliggende hvid funkisbygning

Pladsen fremstår meget homogen trods de mange forskellige stilretninger. Det skyldes især, at alle bygningsvolumener overholder samme skala.

Vitus Berings Plads udgør *bystrukturelt* set et overordentligt fint byrum og overgang mellem Banegårdskvarteret og Middelalderbyen. Men pladsen er *faktisk* set reduceret til et kaotisk og oplevelsesfattigt byrum, da den primært anvendes til overfladeparkering.

Indtrykket af Vitus Berings Plads er hovedsagelig asfalterede overflader

Glastårnet på Hede Nielsens Fabrikker længere ude ad Emil Møllers Gade – et ikon for industriområdet nord for banegården – danner point de vue for samme gade set fra Vitus Berings Plads.

Tårnet på Hede Nielsens Fabrikker set fra Vitus Berings Plads

Ældre fotografier af pladsens udseende kan inspirere til, hvordan pladsen kan nytænkes. Ankomsttemaet kan slås an, og hele strækningen fra banegården til Jessensgades begyndelse bør udformes, så man fornemmer en rumlig og arkitektonisk sammenhæng fra A til B. Gehl Architects peger netop på den manglende sammenhæng mellem gågadesystemet i midtbyen og banegården som en hæmsko for oplevelsen af byen som en helhed.¹⁶

Vitus Berings Plads i 1907, da den endnu fungerede som banegårdsplads

Det interessante ved Vitus Berings Plads som kulturmiljø er, at den centrale bys udviklingshistorie her er aflæselig. Pladsens sammenstød af forskellige tiders arkitekturretninger, der er opstået efter udflytning af banegården, er af høj fortælleleværdi for byudviklingen i Horsens. Dette kan eventuelt styrkes og blive et af pladsens bærende temaer i den fremtidige planlægning. For eksempel kan den gamle banegårds placering aftegnes i belægningen som farveskift eller lignende.

¹⁶ Gehl Architects, *Horsens Byrumsplan*, oktober 2008, s. 7.

Foto fra Utrecht, hvor underjordiske rester af en romersk fæstning er markeret med en jernskinne i belægningen

En nytænkning af pladsens indretning kunne indebære en møblerings- og beplantningsplan, der i højere grad accentuerer Vitus Bering Parken som pladsens "vestvæg". Ligeledes bør en nyindretning tilgodesee kontakten mellem pladsen og Middelalderbyen.

6.4.2

Andreas Steenbergs Plads

Banegårdens omgivelser er ikke optimale. Andreas Steenbergs Plads er et strengt symmetrisk byrum med et centralt placeret Triton-springvand (1932), der må have virket besynderligt gammeldags, da området endelig stod udbygget omkring 1960. Hele pladsen forekommer offentlig, selvom den østlige del foran boligblokken reelt tilhører ejendommen som friareal.

Pladsen er i udgangspunktet et potentielt kulturmiljø. En kommende ny byudvikling på slagterigrunden vil give mulighed for at lukke pladsrummet med ny arkitektur langs Konsul Jensens Gade og at give en mere spændende arkitektonisk ankomst til Horsens. Muligheden for, at mange epokers arkitektur mødes i et kontrasterende spændingsfelt, kan blive pladsens styrke.

Centre Pompidou, Paris. High-tech-arkitektur placeret på en interessant måde i et historisk miljø

6.5 Delkonklusion

Hovedindtrykket er, at Banegårdskvarterets gennemgående bebyggelsesstruktur består af karréer. Bebyggelsesstrukturens homogenitet gør umiddelbart hovedaksen fra banegården til Middelalderbyen til et veldefineret bystrukturelt rumforløb af pladser og parker, hvilket skyldes de omkringliggende karréers intakte randbebyggelser i både 1800- og 1900-talsdelen og den meget tæt bevoksede Vitus Berings Park.

Anderledes forholder det sig i visse af bydelens kanter, hvor karrébebyggelserne er mere eller mindre opløste – tydeligst i karréerne Carøesgade, Lichtenbergsgade, Levysgade.

Her gør blandt andet den relativt åbne bebyggelsesstruktur og manglende tæthed at flere gaderum fremtræder diffuse. En fortætning kan være med til at give en mere klar bystruktur, hvor oplevelsen af byens gadenet bliver distinkt.

Med en mere klar bystruktur opnås desuden en større sammenhørighed mellem de forskellige bydele i området. Der er med andre ord mulighed for en langsigtet strategisk udvikling af området, der kan gennemføres via lokalplaner og arkitekturpolitik.

Samme mulighed for opstramning findes i kanten af Vitus Berings Parkens sydvest-hjørne, hvor dels karréstrukturen og parken er svagt defineret. Fremtidig bebyggelse på det modstående hjørne med tankstationen kan styrke parkens position som kulturmiljø.

Det er værd at holde sig for øje, at banegårdsbydelen fungerer som ankomstzone for besøgende, samtidig med at lokale indbyggere bebor kvarterets karréer. Der skal opnås en delikat balance mellem kvarterets rolle som gennemgangsstrøg og forbindelsesrute mellem banegården og midtbyen på den ene side og kvarterets iboende kvaliteter og oplevelsesværdi for de lokale horsensianere på den anden side.

Kvarterets nuværende fremtoning tyder på, at det i for høj grad er reduceret til gennemgangszone. Der er for mange åbne arealer med belægning, der hovedsageligt anvendes til parkering. En attraktion, eksempelvis placeret i den tomme vinkel af Vitus Berings Park, kunne tjene til at styrke kvarterets selvstændige identitet. En byrumlig genopretning, primært af Vitus Berings Plads og af Andreas Steenbergs Plads, vil derudover forbedre muligheden for ophold og aktiviteter i området. En

fredeliggørelse af den østlige ende af Vitus Berings Plads, der opnås ved lukning af Levysgade for trafik, er en mulighed.

Forudsætningerne for at forbindelsen mellem de to bydele kan styrkes, ligger i at gennemføre en større grad af bearbejdning og helhedsplanlægning af selve pladsarkitekturen – med hensyn til belægnings, indretning, møblering og belysning. Det omfatter også en stillingtagen til, hvad der skal være det dominerende træk – enten byens hovedakse fra Middelalderbyen til banegården eller pladsens tværgående trafikstrøm.

Tålegrænserne i Banegårdskvarterets 1800-talsdel ligger generelt på linje med Middelalderbyens, og indgreb i denne del kræver opmærksomhed på både bebyggelsesstruktur og skala, så bydelens karakteristika med tæt karréstruktur og baggårdsbygninger forsat er identitetsbærende.

Banegårdskvarterets nyere bydel har generelt langt højere tålegrænser end Middelalderbyen, da kvarterets identitet er nøgtern. Hverken de enkelte bygninger eller gaderum og pladser indeholder i deres nuværende indretning eller funktion særlige kvaliteter.

Indgreb i bygningskroppe er tilladelige og kan tjene til at opbløde den monotoni og rytmiske ensartethed, der på den ene side er et kendetegn ved kvarteret, og på den anden side er en hæmsko for fornyelse. Men fremtidig planlægning bør som udgangspunkt bibeholde den skala, der forefindes, samt opretholde de enkelte gade- og pladsrumme vægge.

Kvarterets overordnede fortællerværdi er knyttet til to historier: Historien om industrialismens ekspanderende Horsens og historien om velfærdssamfundets opmærksomhed på lys, luft, grønne områder og sunde boliger.

7 Konklusion

Horsens har et fornemt fundament for fremtidig byudvikling i form af købstadens mangfoldige kulturarv og attraktive beliggenhed. Byens monumenter, byens bygningskultur, byens beliggenhed, Søndergade, havnen og Lunden er store attraktioner, som er kontinuerlige forankrings- og referencepunkter for byudviklingen. Monumenterne, især de to middelalderlige kirkebygninger, danner i samspil med boligmassens mere ydmyge bygningskultur et urbant og byrumligt hierarki, der er med til at forme Horsens' identitet. Samtidig står Horsens over for nogle byudviklingsopgaver på Slagterigrunden og andetsteds, der giver ideelle muligheder for fremadrettet at udvikle og kontekstualisere kulturarven.

De skildrede kulturarvstemaer, der strækker sig over fire århundreder – bindingsværkskulturen, nyklassicismen, byens tårne og industrialismens bygninger – tegner byens overordnede arkitektoniske identitet og tjener som pejlemærker for en strategisk tilgang til bygningskulturen. En strategisk indsats for at aktivere kulturarven som økonomisk og socialt aktiv bør derfor primært sættes ind med temaerne in mente.

Den eksisterende arkitekturpolitik for Horsens Kommune er udformet med tanke på at sikre kulturarven som fremtidig ressource, og det er af største vigtighed, at Horsens Kommune i den fortsatte arkitektur- og byplanpolitik fastholder en konsekvent indsats for at passe på kulturarven og udvikle den. Afvigelser fra en sådan politik kan risikere at svække kulturarven og begrænse dens potentiale.

Karréudhulinger, fjernelse af randbebyggelser og baghuse, nedtagning af spir og kupler samt nedrivning af bindingsværksbygninger bør undgås. I stedet bør midtbyen fortættes med ny bebyggelse. For hver tabt detalje eller nedrevet hus bliver det sværere at forestille sig byens historiske dimension og at aflæse specifikke udviklinger i byhistorien. Helt specifikt forvandles gaderne til kontekstløse kulisser, når rand- og bagbebyggelsen mangler. Det går ud over autenticiteten af bymiljøet.

Fjernelsen af bygningsmassen i midtbyen svækker også oplevelsen af, at kvarterer har distinkte identiteter, idet kontrasten mellem blandt andet tæt bebyggede baggårde i Middelalderbyen og åbne karrébebyggelser i Banegårdskvarteret bliver svær at afkode. Kvarterernes identiteter vil blive styrket, hvis man i byudviklingen tager udgangspunkt i det pågældende kvarters skala, materialitet og potentialer.

Den helt store udfordring er naturligvis at styrke "forbindelsen" mellem Banegårdskvarteret over Middelalderbyen til havnen. "Forbindelsen" svækkes af, at kvarterernes arkitektoniske profil går i opløsning i periferien, hvor de støder op til andre bydele. Kvartererne rummer velfunge-

rende miljøer, men som helhed savner de en stærk intern sammenhængskraft. Kontrasten mellem velplejede kulturmiljøer som Fugholm og Søndergade og forsømte kulturmiljøer som Åboulevarden og Vitus Berings Plads bliver dermed stor.

Åboulevarden, Gammel Toldbod og Vitus Berings Plads er stederne, der primært skal facilitere den arkitektoniske og byrumlige forbindelse. "Forbindelsen" kan styrkes ved en konsekvent nytænkning af Åboulevardens byrum, en færdiggørelse af karréstrukturen i overgangszonen mellem bydelene, tilvejebringelsen af adgangsveje til havnen og en plan for forløbet af park og pladser i Banegårdskvarteret, der kan nytænkes som del af en samlet arkitektonisk promenade gennem Horsens.

Det er væsentligt at pointere, at nybyggeri i høj grad kan bidrage både til at bygge byen færdig og lukke huller i randbebyggelser og baggårde og til at føje nye lag til Horsens' arkitektoniske profil i form af nutidens arkitektur. Ved vurdering af fremtidens projekter bliver de skitserede tålegrænser vigtige. Middelalderbyen har med sin kulturarv af national betydning meget lave tålegrænser, hvorimod Havnen og Banegårdskvarteret som mere robuste områder har højere tålegrænser.

I Middelalderbyen vil retningslinjerne være at holde fast i Søndergade, Klosterkirken med Badstuestræde, Fugholm og Torvet som de centrale, velfungerende byrum og kulturmiljøer i Horsens. De svækkede områder af dette distrikt er til gengæld Nørregade, hvor gadens bindingsværkshuse og nyklassicistiske huse rummer fremtidspotentiale, og Åboulevarden, hvor fragmenterne af åhavnens bebyggelse og det særegne byrum er fikspunkter for fremtidens fornyelse og færdigbygning af gaderummet.

I havnen er Havnetrekanten et kulturmiljø, der giver Horsens Havns historiske dimension dybde, og som i kraft af sin planmæssige organisering kan tjene til at styrke den arkitektoniske og byrumlige sammenhæng mellem by og havn.

I Banegårdskvarteret er Vitus Berings Park og Plads udgangspunkter for den strategiske planlægningsindsats, der bør udformes med bydelens status som ankomstzone in mente. Parken kan med få designmæssige indgreb få et nyt liv og kan inddrages som led i en bearbejdet byrumsarkitektur, der samler forløbet fra banegården til Jessensgade i et konsekvent greb.

Østsiden af Vitus Berings Plads kan forholdsvis nemt fredeliggøres og inddrages i Søndergade-Jessensgades gågademiljø. Derudover må pladsens primære orientering lægges konsekvent fast, både trafikalt set og byrumligt set, så den fremstår entydigt aflæselig. Man må betone pladsen som *møde* mellem to bydele, der har hver deres identitet. Således kan pladsen erkendes som optakt og portal til Middelalderbyen.

En konsekvent effektueret "forbindelse" vil dermed kunne samle de bymæssige kvaliteter, der allerede findes spredt i de forskellige bydele, og gennem en synergieffekt højne Horsens by som oplevelsesmæssig, byplanmæssig og arkitektonisk helhed.

Illustration over Kulturmiljøet og ikoner(Rød) og Potentielle kulturmiljøer og Ikoner(Grøn)

8 Intro

Horsens har en styrkeposition i kraft af en bygningskultur af høj værdi. For at illustrere hvilken værdi arbejdet med kulturhistorien kan skabe i relation til "Forbindelsen", dvs. hvordan "Forbindelsen" kan være med til at generere øget bosætning, erhvervsudvikling og turisme, præsenteres her fire internationale eksempler på byudvikling med fokus på kulturarven. Eksemplerne tager sigte mod at skildre sammenhængen mellem de identitetsskabende historiske elementer og værdiudnyttelse til fordel for vækst og velfærd.

Inspirationskataloget skal bidrage til at belyse de muligheder, der er for at anvende kulturarven og bygningskulturen strategisk som et aktiv i byens udvikling. Inspirationskataloget rummer kortfattede beskrivelser af fire tilgange til arbejdet med at inddrage kulturhistorien, billeder og relevante links, der kan bruges i det videre arbejde med de kulturhistoriske værdier i Horsens.

De fire byer, der inddrages er Trier, Bergen, Amsterdam og Kalmar. De fire byer har alle på hver deres måde formået at aktivere et kulturhistorisk potentiale i udviklingen af byen.

Kulturmiljøerne i Horsens "Forbindelsen" skaber en unik ramme om Horsens by som sådan, og skaber et grundlag for udviklingen af det lokale erhvervsliv. Kulturmiljøer er områder, der illustrerer et tema, en tidsepoke eller en særlig udvikling, der har fundet sted. Det kan være afgrænset til et par enkelte bygninger; og det kan omfatte hele landskaber.

Kulturmiljøer har en høj fortællerværdi, og de er derfor gode at anvende i dialogen mellem borgere, virksomheder og kommuner.

De kulturhistoriske kvaliteter i "Forbindelsen" kan være med til at fremme bydelen som "mærkevarer" til fordel for både erhvervsliv og lokalmiljø. Det kan ske ved at synliggøre de bygningskulturelle styrkepositioner. Eksemplerne, der er inddraget i inspirationskataloget demonstrerer værdien af de kulturhistoriske områder og viser dermed, hvordan en målrettet indsats kan bidrage til værdiskabelse.

Hovedelementer i projekterne er

- At værne om og aktivere bygningskulturen gennem kommunikation og formidling
- Skabe grundlag for viden, identitet og stedsforståelse gennem kulturhistorie og kulturmiljøer

- Skabe grundlag for erhvervsudvikling: arbejdspladser og produktion
- Inddragelse af borgerne, medejerskab og forankring via kulturarven

8.1 Kulturhistorien som vækstskaber i oplevelsesøkonomien.

Gennem en årrække har der været fokus på kulturhistorie og kulturarven i oplevelsesøkonomien som kilde til udvikling og vækst både for virksomheder og regioner. Kulturarven har vist sig at være en effektiv vej til at skabe en unik profil i en skærpet konkurrence om at tiltrække bosætning og erhverv. Der er kommet fokus på kulturarven som en væsentlig del af oplevelsesøkonomien og som én af de mange operationelle muligheder for at styrke lokalområder.

8.1.1 Kulturarven i oplevelsesøkonomien som "megatrend"

At kulturarv som noget der skaber værdifulde oplevelser for borgerne bliver en såkaldt "megatrend", skyldes individets stigende behov for at skabe sin egen identitet i en tilværelse præget af øget frihed og økonomisk råderum. Identitet er ikke længere givet, og "moderne" mennesker efterspørger oplevelser i deres stræben efter at forme deres personlighed og tilværelse.

Oplevelser bliver centrale for de historier, vi fortæller om vores liv, og som er vigtige for vores selvopfattelse. Derfor er folk villige til at betale meget for oplevelser, og efterspørgslen på mange forskellige typer oplevelser stiger både i Danmark og globalt.

Kulturarvsstyrelsen og Realdania offentliggjorde i 2005 en analyse af danskernes og dansk erhvervslivs syn på kulturarven. Analysen viste, at danske virksomheder og borgere i høj grad opfatter kulturarven som en vigtig ressource til udvikling af lokalsamfundet. F.eks. mener 92 % af borgerne og 76 % af virksomhederne, at den lokale kulturarv skaber lokal identitet. Kulturarven har altså en immateriel værdi, i og med den kan have national, regional og lokal symbolværdi og være identitetsskabende.

Desuden angiver 46 % af danskerne, at kulturarven har stor betydning, når de skal vælge et sted at bo, og 55 % af virksomhederne mener, at kulturarv er med til at skabe et godt miljø omkring virksomheden.

Endelig har kulturarven et potentiale i forhold til turisme- og fritidsrelaterede aktiviteter. Undersøgelsen viser, at 92 % af borgerne og 83 % af virksomhederne mener, at kulturarven tiltrækker turister. Samtidig angiver 82 % af danskerne, at de vil tage weekend-ophold i områder, der er rige på kulturarv - selv om det gør besøget dyrere.

Et øget fokus på kulturarven kan således styrke udviklingen inden for bosætning, erhvervsliv, handel og turisme, udover at kulturarven giver oplevelser til borgerne. Men en aktiv anvendelse af kulturarven er også en samfundsøkonomisk ressource på andre måder. I en rapport, som det norske Miljøverndepartementet offentliggjorde i 2003, peges der på,

at bevarede og fredede bygninger som oftest vil have en længere levetid end moderne bygninger, hvis de vedligeholdes, og at selve vedligeholdelsen af kulturarv skaber efterspørgsel efter specialprodukter samt håndværkere og viden om gamle håndværksteknikker. Samlet set kan en aktivering af kulturarven altså have betydning for den lokaløkonomiske udvikling og være med til at påvirke befolkningsudviklingen positivt.

8.1.2 Kulturarven som del af regioner og kommuners udviklingsstrategi

I undersøgelsen fra Kulturarvsstyrelsen og Realdania peges der endvidere på, at flere og flere kommuner anerkender kulturarvens potentiale i forhold til at skabe lokal udvikling. Danske kommuner som f.eks. Ribe, Roskilde, Jelling, Lyngby-Taarbæk, Thisted og Silkeborg er begyndt at bruge den lokale kulturarv til at skabe udvikling, og den samme tendens gør sig gældende i udlandet i f.eks. Newcastle og Ruhrdistriktet. Kulturarven spiller på den måde en aktiv rolle i kommuners og regioners udviklings- og forandringsprocesser.

Kulturarvens styrke i forhold til kommuner og regioners udvikling er dens autenticitet. Den er allerede til stede i kommunen og kan ikke flyttes eller efterlignes af andre byer. Kulturarven er unik for det pågældende sted, og den kan give historisk dybde til et sted.

For lokalområder og kommuner er kulturarv sandsynligvis vigtigere end almindelige kulturoplevelser som events, koncerter, teater mm. – netop fordi kulturarven er stedsspecifik og stedbunden. Udviklingsmulighederne er større, når der tages udgangspunkt i noget lokalt, unikt eller oprindeligt og autentisk. Derfor er det også godt at satse på det unikke i markedsføringen af den lokale kulturarv.

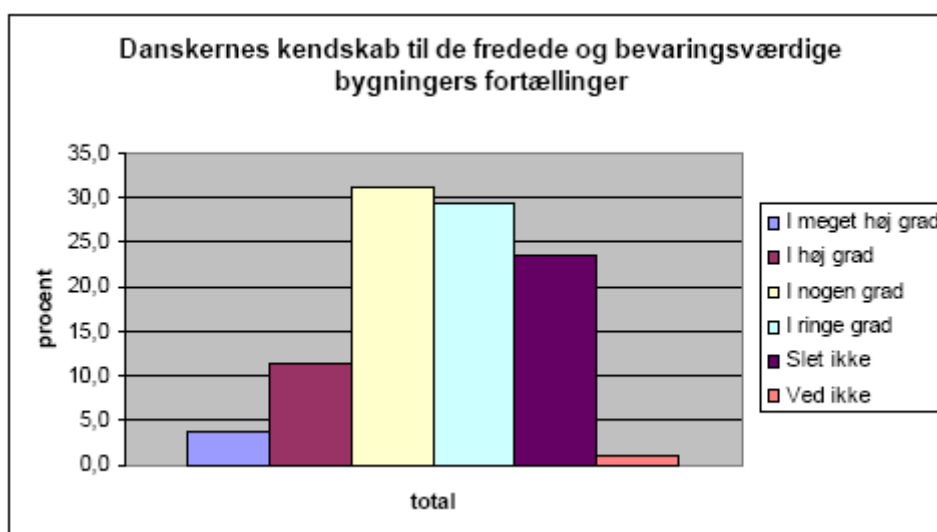
8.1.3 Øget indflydelse på kulturarven

Som følge af strukturreformen får kommunerne en øget rolle i forhold til kulturarven. Det betyder øgede muligheder for kommunerne i forhold til at anvende kulturarven aktivt i deres udviklingsstrategier. Det kræver dog en stærk politisk opbakning og stærke politiske visioner at bruge kulturarven som en ressource til at skabe vækst, og det er nødvendigt, at brugen af kulturarv forankres både i lokalbefolkningen og ledes af engagerede personer, der kan sikre udvikling og fokus over tid.

Flere undersøgelser peger på, at kommunikation og formidling er altafgørende for at udløse kulturarvens potentiale. Fortællingen af den historie, der knytter sig til kulturarven, er med til at realisere værdien af kulturarven, og brugernes viden om kulturarven er vigtig. Jo større viden brugerne har, desto større er betalingsvilligheden. Desuden er det ikke nok, at kulturarven blot er dér. Den skal helst fremme en form for sammenspil med brugeren og gerne på utraditionel vis. Ligeledes er det en fordel at satse på sammensatte kulturarvstilbud, hvor mere end én oplevelse/seværdighed kan markedsføres samlet.

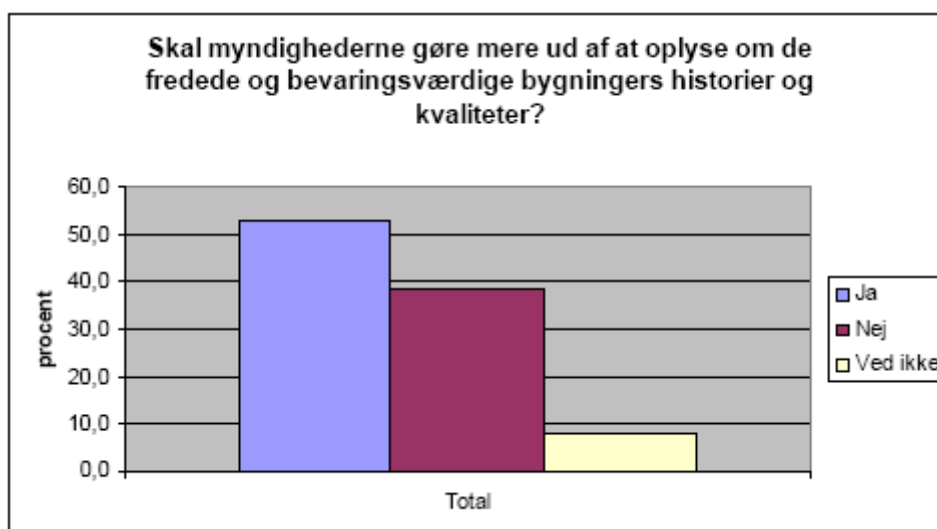
8.1.4 Stort potentiale i udbredelse af kendskab til kulturhistorien

De fredede og bevaringsværdige bygninger rummer megen historie om livet før i tiden, arkitektur og håndværk. Bygningskultur Danmark stillede i december 2006 i en omnibusundersøgelse spørgsmålet "I hvor høj grad har du kendskab til de fredede og bevaringsværdige bygningers fortællinger?" Flertallet af danskerne kender ikke meget til de historier, som vores omkringliggende byggede omgivelser rummer (se nedenstående figur). Kun 15% af den samlede gruppe adspurgte kender "i meget høj grad" eller "i høj grad" til de fredede og bevaringsværdige bygningers fortællinger, mens 53% af danskerne "slet ikke" eller "i ringe grad" har kendskab til disse historier.

Det betyder, at der er et uindfriet potentiale for at formidle bygningskulturen på en måde, der kan skabe værdi lokalt.

Desuden viser undersøgelsen, at over halvdelen (53%) af danskerne mener, at myndighederne bør gøre mere ud af at oplyse om de fredede og bevaringsværdige bygningers historier og kvaliteter (se nedenstående figur).

8.2 "Forbindelsen" som motor i turismeudviklingen

I forhold til at tiltrække turister, er formidlingen og kommunikationen af kulturarven ligeledes væsentlig. Oplevelser og kulturarv er med til at tiltrække turister, og dermed bidrage positivt til turismeerhvervet som eksempelvis hoteller og restauranter. Gennem de seneste år er antallet af internationale turister øget væsentligt, og den stigende velstand og det stigende antal af ældre, som har mere fritid, betyder, at stigningen i turismen må forventes at fortsætte. Markedet for turisme er dog også blevet hårdere. Der er mange flere tilbud, og turister søger unikke og identitetsskabende oplevelser. Derfor er en stærk markedsføringsindsats af regionens kulturarv og oplevelser vigtig, hvis det skal have betydning i forhold til at tiltrække turister. Som kommune, der ønsker at gøre kulturarv til én af udviklingsstrategierne i oplevelsesøkonomien, handler det altså om at genopfinde og fortælle lokale historier, der skaber fællesskabsfølelse for de lokale borgere og som kan tiltrække nye borgere, erhvervsliv og turister.

8.2.1 Kulturarv som udviklingsstrategi – "Forbindelsen" som ressource for livskvalitet og velfærd

"Forbindelsen" kan som væsentlig kulturhistorisk aktiv blive et væsentligt bidrag til Horsens udviklingsstrategi.

Med udgangspunkt i Bygningskultur Danmarks erfaringer inden for kulturarvsområdet, er her 9 gode råd og overvejelser, som kan bidrage til at realisere "Forbindelsen"s udviklingspotentiale:

1. Sats på det unikke og autentiske, når "Forbindelsen" gøres til en del af kommunens udviklingsstrategi.
2. Det kræver stor politisk opbakning og stærke politiske visioner at bruge kulturarven som en ressource til at skabe vækst. Stærke visioner bidrager til at inspirere og engagere lokale borgere og virksomheder.
3. Arbejd på tværs af de kommunale forvaltninger. Det skaber synergi og sikrer, at aktiveringen af "Forbindelsen"s kulturarvspotentiale integreres med den fysiske planlægning i kommunen og de øvrige strategier for erhverv, turisme og bosætning.
4. Lokal opbakning er afgørende for, at det lykkes at aktivere kulturarven. Sørg for at inddrage borgere og virksomheder fra starten, så der sikres lokal forankring og ejerskab.
5. "What you need is a strong man"! Der er brug for en gennemgående 'fakkel-bærer' gennem længere tid – en person som kan sikre kontinuitet, styre processen og vise vejen frem.
6. Historiefortælling bliver et vigtigt element i aktivering af "Forbindelsen" – en sammenhængende fortælling, som sætter kulturarven i en kontekst, skaber lokal tilknytning, fællesskabsfølelse og "brander" kommunen udadtil.

7. Formidling er vigtigt for at realisere værdien af "Forbindelsen" – større viden hos borgere og besøgende om kulturarven øger oplevelsen og skaber større opbakning og forståelse for kulturarvens værdi.
8. Forbrugere elsker utraditionelle og hybride installationer – derfor gør det ikke noget at bringe kulturarven i spil på en utraditionel måde.
9. Brug kulturarven aktivt! Kulturarven skal gerne facilitere en form for interaktion med borgere og besøgende og ikke blot være passivt til stede.

9 Kalmar – Medejerskab og inddragelsen til kulturarv

Kalmar ligger i det sydlige Småland og har tidligere haft en vigtig strategisk position som den sidste bastion inden de daværende danske besiddelser i Blekinge og Skåne.

Faktaboks Kalmar

Grundlagt: Det 12. århundrede.

Indbyggere: 35.000 i selve Kalmar og 61.000 i Kalmar Kommune.

Markant bygningskultur: Den historiske bykerne og det 800 år gamle Kalmar Slott.

Relevante links: Kalmar Kommune <http://www.kalmar.se/>

Arkitektbureauet Barup & Edström der står for udarbejdelse af rapport om Kalmars kulturarv i forhold til Sverige: <http://www.barup-edstrom.se/start.php>

Historien om Kalmar og byens bygningskulturelle værdier gør ikke blot byen til et lokalt eller regionalt kulturmiljø med høj værdi, men også på nationalt niveau er Kalmar af kulturel interesse. Dette gør Kalmar interessant i et større perspektiv som besøgsdestination.

Kalmar har endvidere gjort en stor indsats for at blive "indbyggernes egen by". Det er derfor ikke kun strategier i forhold til tiltrækning af turister der er interessant, men hvordan kulturhistorien skaber værdi for byens indbyggere og hvordan indbyggerne inddrages i arbejdet med kulturarven.

9.1 Måltrettet kulturhistorie

I Kalmar bliver bygningskulturen brugt til at markedsføre byen overfor besøgende og turister og er samtidig også et vigtigt element i mange indbyggers hverdag. Kalmars kulturhistorie åbner mulighed for en lang række anvendelsesmuligheder og giver derfor samtidig også anledning til debat og diskussion af hvad bygningskulturen skal bruges til.

Tre helt centrale begreber når man taler om bygningskultur i Kalmar er derfor:

- 1) Demokrati i planprocessen
- 2) Borgerinddragelse
- 3) Medejerskab og engagement

Der arbejdes i Kalmar på to fronter når det kommer til kommunikation og formidling af bygningskulturen – 1) besøgende og turister og 2) kommunens egne indbyggere.

Det 800 år gamle Kalmar Slott har en helt central betydning i svensk historie. Det var også her Kalmar Unionen blev underskrevet (Billede: Copyright Jan Magnusson)

9.1.1 Fra nej-borgere til ja-borgere

Da kulturarven i Kalmar ikke kun er rettet kommercielt mod turister og besøgende, men er i lige så høj grad et anliggende for alle indbyggerne i byen spiller indbyggerne en stor rolle når det kommer til det fremadrettede brug af bygningskulturen. Bygningskulturen er generelt af stor interesse blandt befolkningen, og i Kalmar er mange borgere engagerede omkring bygningskulturen.

I planlægningen i Kalmar Kommune spiller demokrati og borgerindflydelse en stor rolle og er således en naturlig og integreret del af planlægningsprocessen, når det kommer til udviklingen af bygningskulturen.

Kalmars historiske by (Billede: Copyright Jan Magnusson)

Som en del af kommunens udvikling, har man bestilt en rapport til at opdatere den 30 år gamle beskrivelse af Kalmars kulturarv af national karakter. Det er arkitektbureauet Barup & Edström der skal udfærdige den nye beskrivelse. Målet er at finde de mest værdifulde enheder, som skal beskyttes og arbejdes ud fra som centrale bygninger når der skal udvikles videre i den historiske bykerne.

For at informere og få indbyggerne i tale reklameres der om borgermøderne på kommunens egen hjemmeside og i lokalaviser. Denne tilgang plejer at vække interesse blandt indbyggerne og projektleder på Kalmars Kulturmiljø af Statsinteresse, Annika Fonseca, oplever generelt meget entusiastiske indbyggere, der har lyst til at bidrage med deres synspunkter og som har mange holdninger til byen og kulturarven i et nationalt perspektiv. Faktisk har man mange borgermøder når det handler om kulturarven i forhold til meget andet, idet der dels er stor interesse og det anses for at være et vigtigt element i forhold til identitet og historiebevidsthed. Målet er at nå ud til "de almindelige mennesker", både for at kommunikere om kommunens tiltag og for at få deres besyv med.

9.1.2 Borgermøde om kulturarven

I forbindelse med projektet med at udpege de dele af Kalmars kulturarv der er af national interesse, blev der onsdag d. 8. oktober 2008 afholdt et to timer langt borgermøde, hvor indbyggerne kunne tale om og diskutere Kalmars kulturarvs statsinteresse. Barup & Edström har udfærdiget en beskrivelse af hvad der er af interesse af kulturarv i Kalmar for Sverige. Indbyggerne er medbestemmere på, om rapporten udarbejdet af Barup & Edström er kvalificeret og om afgrænsningerne og om ud-

pegningen af de enkelte bygninger. På den måde kan indbyggerne komme med synspunkter på, hvad de mener, er af national interesse.

Det er en meget bevidst strategi fra kommunens side at tage indbyggerne med til råds tidligt i processen. Forhåbentligt sikrer det, at indbyggerne får deres synspunkter med i arbejdet og at senere protester bliver taget i opkøbet.

Et andet vigtigt element er at holde indbyggerne opdaterede på hvad der sker i kommunen og hvilke planer kommunen har. Ofte kan det have en negativ effekt, når kommunens tiltag kommer som "lyn fra en blå himmel" og indbyggerne ikke er ordentligt informeret af tiltagene. Hurtigt kan indbyggerne føle sig uden indflydelse og vil derfor fra starten af have en negativ holdning til kommunens planer.

9.2 Kommunikation til besøgende

Under sloganet "Möt historien i nutid", er der mulighed for at ringe op til et telefonnummer og få en indspillet en beretning om stedet. Der er placeret små glasskilte på de enkelte steder der informerer om denne mulighed og Kalmar Turistburs hjemmeside, der er en del af Kalmar Kommune, har også en side om tjenesten og hvor det er muligt at høre beskeder om de enkelte steder. Tjenesten startede i sommers og i løbet af sommeren var der 300 opringninger.

Beskrivelse af rådhuset i Kalmar (Billede: Copyright Jan Magnusson).

Udover brugen af teknologiske kommunikationsmidler, har man sat glasskilte på bygninger der informerer om bygningen på svensk og engelsk. Stefan Johnson beretter, at dette tiltag har vagt opmærksomhed og man ønsker at fortsætte og udvide det.

Den meget kommunikative og fortællende fremgangsmåde håber man i Kalmar Turistburå kan promovere byen endnu mere og tiltrække flere besøgende.

I den gamle bydel er der ikke så mange butikker med høj bosætning. Rent arkitektonisk er der ikke sket så meget udvikling og bydelen fungerer primært som bosted.

At der ikke er så mange butikker, giver mulighed for at opleve et meget roligt miljø i den historiske kerne. I løbet af sommeren arrangeres der guidede rundvisninger, primært rettet mod turister og besøgende.

Skiltning i Kalmar (Billede: Copyright Jan Magnusson)

Kalmar er et godt eksempel på hvordan man kan formidle kulturarven via telefontjenester og skiltninger, så besøgende og turister kan få et indblik og få glæde af den særlige og værdifulde kulturarv der findes i byen.

Den meget inddragende tilgang til byens egne borgere, viser hvor vigtigt det er at få borgernes synspunkter på kulturarven så man skaber medejerskab vedrørende byens kulturarv. Værdisætningen af kulturarven og udpegningen af bygningskulturelle værdier er i meget høj grad et offentligt anliggende. Derfor er det vigtigt at få inddraget indbyggerne fra start af som man gør i Kalmar og have en ligeværdig diskussion, hvor synspunkterne fra indbyggerne vægtes højt.

10 Bergen – kulturhistorie i planlægningen

Norges næststørste by Bergen har en lang righoldig historie. Byen dateres tilbage til 1070 og er sammensat af mange forskellige perioder, både i bosætningsstrukturen og i byplanen.

Faktaboks Bergen

Grundlagt: 1070

Indbyggere: 250.000

Markant bygningskultur: Hansehavnen Bryggen der er på UNESCO's verdensarvsliste og handelshavnen Sandeviken.

Relevante links: Bergen Kommune: www.bergen.kommune.no/,

Byantikvaren i Bergen der varetager kulturarven:

<https://www.bergen.kommune.no/organisasjonsenheter/byantikvaren>

Bergen er kulturarven en integreret del af byudviklingen og en væsentlig faktor i byens selvforståelse og identitet. Kulturhistorien er en del af den strategiske planlægning når der byudvikles og laves nye lokalplaner i Bergen. Dette giver en hel særlig inkorporering af historien, som en vigtig brik i byens udvikling.

Det er nemlig historien og dens efterladenskaber der har givet Bergen dens identitet. Med en udvanding af historien, mister byen ikke blot en særlig bygningskultur, men også byens karakter og identitet vil være på spil. Begrebet 'identitet' er helt central i kulturarvsarbejdet i Bergen Kommune.

I den historiske bykerne er der udpeget fire områder med hver deres særlige identitet:

- 1) Middelalderbyen
- 2) De post-middelalderlige bosætninger
- 3) Den nye havn
- 4) Det genplanlagte "1916-distrikt".

Bergens havn (Billede: Copyright Bergen Tourist Board/Willy Haraldsen)

Bergens Kommunes byantikvarafdeling har udviklet planlægningsredskaber, der muliggør fysisk planlægning hvor kulturarven indgår som en væsentlig medspiller.

I relation til Horsens Kommunes arbejde med "Forbindelsen", er der mange interessante og relevante tilgangsvinkler til arbejdet med kulturarven i den fysiske planlægning i Bergen. Helt centralt anskues kulturarven som kontekster i Bergen, i stedet for enkeltstående objekter. Samtidig er der udviklet arbejdsredskaber, der gør kulturarven til en integreret del af kommunens arbejde med arkitektur, byudvikling og lokalplaner.

Gade igennem Bergens historiske by (Billede: Copyright Bergen Tourist Board/Oddleiv Apneseth).

Netop for at skabe en sammenhæng i den historiske del, som er "Forbindelsens" formål, kan Bergens tilgangsvinkel og brug af kulturarven have relevans. Især fordi kulturarven først og fremmest anskues som kulturmiljøer, der skaber særlige identiteter og fortællinger for forskellige områder.

Der arbejdes i processen med den fysiske planlægning af Bergen, med kulturhistorien som en væsentlig og central komponent i byens udvikling. På den måde har Bergen en tilgang til kulturarven som er meget relevant for "Forbindelsens" formål og samtidig meget praktisk arbejder med kulturarven i planafdelingens arbejdsprocesser for byudvikling.

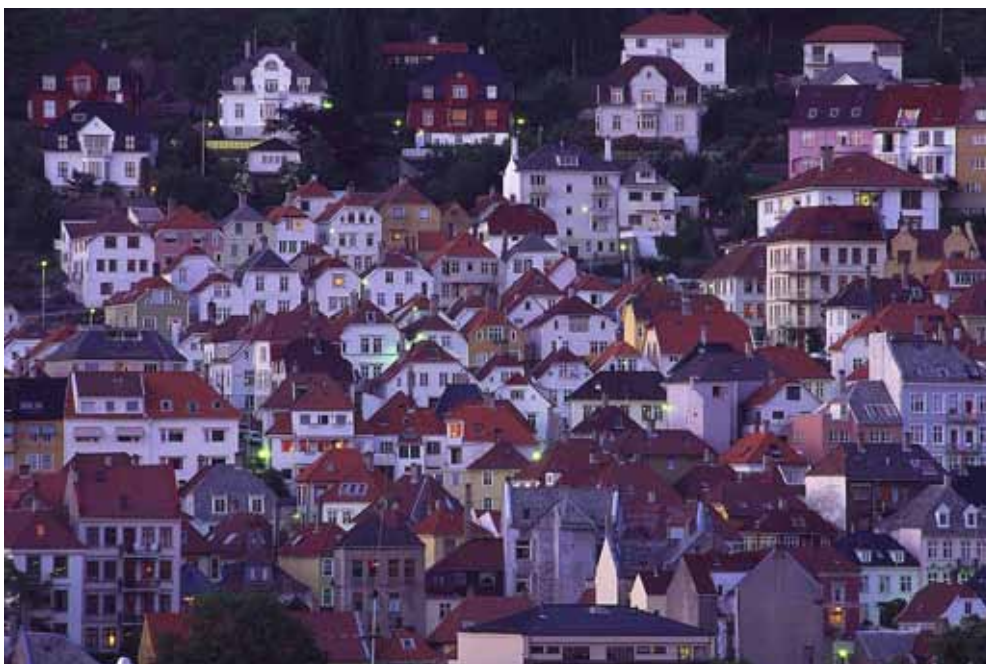
10.1 Planlægning og kulturhistorie

Det er vigtigt for Bergen Kommune, at der planlægges så der tages højde for fortiden og samtidig sikrer fremtiden. Det er vigtigt i Bergen, at den historiske by er levende og dynamisk og ikke bliver et uden-dørsmuseum. Historien er et tegn på udvikling og aktivitet og dette må ikke ophøre. Det vigtige er at få den fysiske udvikling til at følge i den historiske udvikling der har været i de enkelte områder, så den nye udvikling ikke forstyrrer eller ændrer områdets identitet, men i stedet for underbygger og supplerer den.

Kulturarvsforvaltningens udfordring

- At bevare og videreudvikle den historiske kulturarv, der er af lokal, national og international værdi.
- At opretholde Bergens særlige identitet.
- At opnå det ovenstående uden at kvæle den levende moderne by som det økonomiske center på Norges vestkyst.

Kilde: Myrvoll 2001

Bykvarter i Bergen (Copyright: Bergen Tourist Board/Oddleiv Apneseth)

Mindre detaljer i byggerier, udskiftning af vinduer, opførsel af tagterrasser, nye altaner og skiltning kan have stor skadevirkning og kan til sammen gøre, at områder mister deres identitet og historiske kvalitet. For at kunne håndtere udfordringer omkring byudvikling og tilbygninger, må planafdelingen have et indgående indblik i byens arkitektoniske historik. Planlægningens basis i Bergen tager derfor udgangspunkt i viden omkring historiske strukturer og vitale elementer for byens identitet.

For at sikre viden om den historiske udvikling og kulturarvens kontekst, har Kulturarvsforvaltningen i Bergens Kommune udviklet GIS-kort der skitserer fire vigtige parametre i den fysiske udvikling: 1) Tidlig topografi, 2) Bosætningsstruktur, 3) Færdselslinjer og 4) Særlige kendetegn og fredede objekter. Disse fire elementer regnes for at være de væsentligste parametre i et områdes karakter og bruges som værktøj for kommunens planlæggere når der skal laves byudviklingsprojekter eller nye lokalplaner.

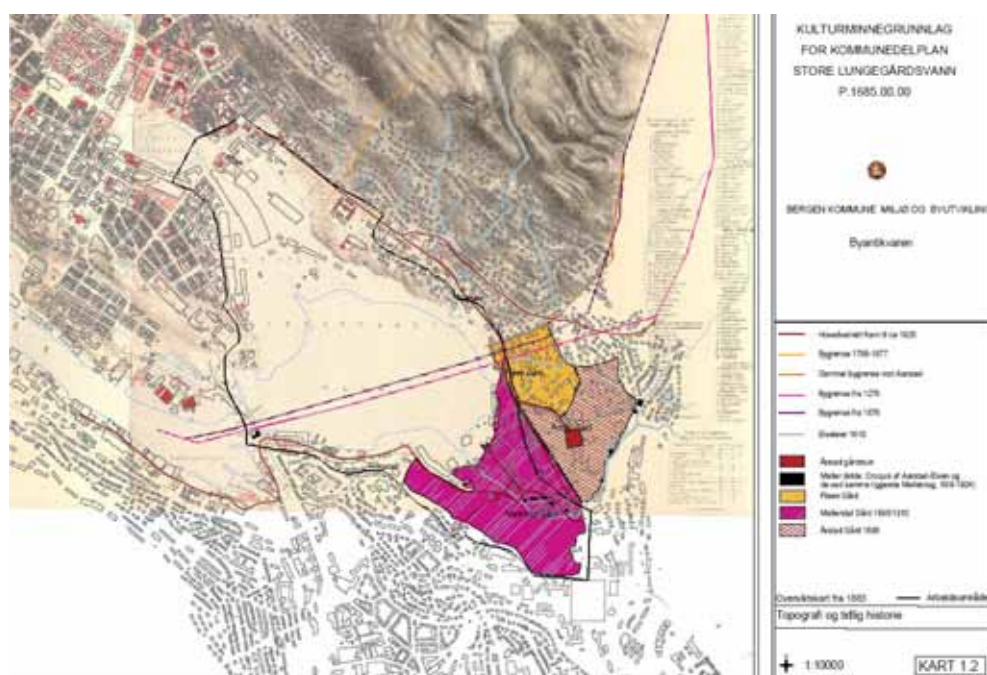
I et interview foretaget af Bygningsskulptur Danmark, forklarer byantikvar Siri Myrvoll, der er leder af Kulturarvsforvaltningen i Bergen Kommune, at de fire elementer i GIS-kortene er grundlaget for at sikre identiteten fortsætter i de enkelte kvarterer.

Planlægningsprocessen i Bergen rummer følgende skridt:

1. Etablering af planlægningsprogram.
2. Konsultering af Kulturarvsforvaltningen.
3. Inkorporere udgiften til kulturarvsplanlægning i det samlede budget.
4. Kulturarvsforvaltningen skriver dokumenter og optegner planlægningsområdet.
5. Overfører resultaterne til GIS (ARCVIEW).
6. Producerer rapport med Kulturarvsforvaltningens anbefalinger.

7. Overfører kulturarvskort til filer på den interne server som opslagskort til rådighed for Planlægningsafdelingen.
8. Udvikler endelig plan. Konsulterer Kulturarvsforvaltningen for detaljer.
9. Præsenterer endelig plan til politisk godkendelse.

Kilde: Myrvoll 2001

GIS-kort i arbejdet med byplanlægning i Bergen

Som det kan ses i ovenstående, er kulturarven og GIS-kortene fra Kulturarvsforvaltningen stærkt inkorporeret og en væsentlig bidragsyder til byudviklingen i Bergen.

10.1.1 Kulturarvsforvaltningen

Missionen for Kulturarvsforvaltningen i Bergen Kommune, er at sikre en historisk helhed i byen. Det historiske kulturlandskab og byens egenart varetages og opretholder statussen som historisk bykerne. Samtidig med der konstant er en levende udvikling i pagt med de historiske omgivelser.

Kulturarvsforvaltningen med dens otte ansatte, er på lige plan med kommunens strategiske planlægning med til at lave lokalplaner, kommuneplaner og udviklingsprojekter i kommunen. Dette sikrer, at kulturarven i Bergen er et vigtigt parameter i kommunens fysiske udvikling. De kort der arbejdes med i kommunens planlægning er udarbejdet af kulturarvsforvaltningen.

Bergen havn. (Billede: Copyright Bergen Tourist Board/Willy Haraldsen)

11 Amsterdam – Kommunikation med udgangspunkt i kulturhistorien

I Amsterdam har man samlet alle kommunale aktiviteter, ydelser og bygninger i et logo, der tager afsæt i byens kulturhistorie. Målet er at skabe en tæt sammenhæng mellem byens historiske identitet og fremtidens kommunikation.

Faktaboks Amsterdam

Grundlagt: Slutningen af det 13. århundrede
Indbyggere: 750.000 i Amsterdam, 1.250.000 i Større Amsterdam.
Markant bygningskultur: Kanalhusene og kanalstrukturen i den historiske bykerne.

Links: Amsterdam Kommune: <http://www.amsterdam.nl>
Kampagnen IAMsterdam: <http://www.iamsterdam.nl/>
Eden Design + Communication er kommunikationsbureauet, der har udarbejdet identitetsprogrammet
<http://www.edendesign.nl/edensite/NL/home/home.lasso.html>

I 2002 havde Amsterdam Kommune 55 forskellige logoer i forskellige forvaltninger og institutioner, uden nogen form for ensartethed eller gennemgående element. For at skabe en fælles identitet i kommunen og en let genkendelighed blandt borgere og besøgende, udviklede man et nyt gennemgående logo. Logoet er hentet fra Amsterdams byvåben og er nu simplificeret ned til tre andreaskors, der er gjort til et gennemgående element i alt kommunalt, lige fra bygninger til uniformer og til brevpapir.

Kommunale skraldemænd i Amsterdam

De tre andreaskors er blevet et let genkendeligt symbol på Amsterdam og udover at fungere som kommunens identifikation, er logoet også blevet symbol på en særlig mentalitet fra Amsterdam og selv ikke-kommunale foretagender er begyndt at bruge logoet. Logoet er gået hen og blevet et brand og en identitetsskaber i hele byen. Logoet tager udgangspunkt i det historiske og fremstår derfor forankret og troværdigt overfor byen. Befolkningen har meget hurtigt taget logoet til sig og der er skabt et helt særligt ejerskab omkring logoet. Det er tiltag som dette, der giver indbyggere og besøgende en større forståelse af byens historie. Logoet bruges i den strategiske kommunikation med stor gennemslagskraft og er et synligt eksempel på hvordan kulturhistorien kan bruges i moderne kommunikation. Kulturarv rummer mange værdier, som er helt oplagte at bruge strategisk og til at synliggøre byen.

Den historiske baggrund

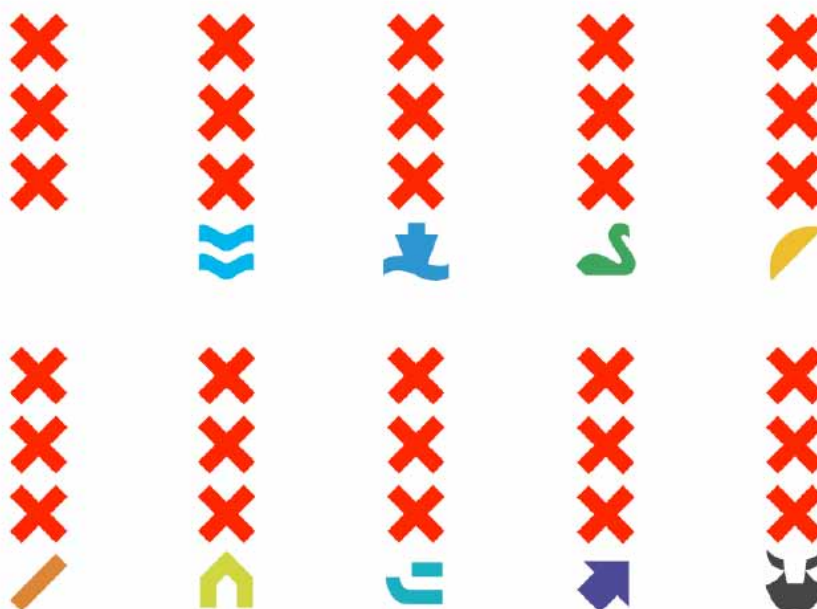
Ved at benytte et ensartet design for alt hvad der formidlingsmæssigt har med Amsterdam at gøre, skabes der en genkendelighed blandt indbyggere og turister og man vil hurtigt kunne opfatte, at informationen eller skiltningen er forbundet til byen som sådan. En ensartet grafik i formidlingen af Amsterdam understøtter det samlede led man ønsker at skabe.

Kommunal bygning i Amsterdam

For at skabe succes med kommunikationen i Amsterdam er det centralt, at indbyggere og besøgende let kan aflæse, at der her er et gennemgående element der samler den historiske kerne i byen.

I den forbindelse kan det være fordelagtigt at benytte en ensartet og simpel grafik, der har udgangspunkt i byen kulturarv, som går igen i alle elementer vedrørende "Forbindelsen".

Logoet sat sammen med forskellige forvaltninger og services

Eksemplet med Amsterdam viser glimrende, hvordan det er lykkedes at skabe et sammenhængende og fælles logo i en så kompleks størrelse som en storby som Amsterdam.

Med de mange budskaber og symboler man møder i det offentlige rum, er det vigtigt for kommunen at kunne kommunikere med et klart og let aflæseligt formsprog. Amsterdam viser hvordan dette effektivt kan gøres ved et fleksibelt design rodfæstet i byens historie og som kan bruges i mange sammenhænge og dermed kan integreres i al kommunikation og produkter fra kommunen.

Der er ingen tvivl om, at "Forbindelsen" i Horsens kan kommunikeres og synliggøres meget bedre til indbyggere og besøgende, hvis der også tænkes et let genkendeligt logo og formsprog ind i kommunens kommunikation om "Forbindelsen" som et gennemgående element.

12 Trier – Hverdagsliv og kulturhistorie

Med en historie helt tilbage fra det romerske imperium i 16 f. Kr. er Trier en af de byer der hævder at være Tysklands ældste by. Triers lange historie med skiftende magthavere, har medført mange forskellige bygningskulturer og stilarter i byen.

Trier har da også hele ni monumenter på UNESCO's verdensarvsliste. Hvilket fint indikerer den særlige kulturarv der findes i byen.

Konstantinbasilika og Kurfürstliches Palais

Et godt eksempel på den forskelligartede bygningskultur er forløbet i Triers historiske bykerne, hvor meget forskellige stilarter med stort historisk mellemrum møder hinanden og danner baggrund for rekreativt byliv for både indbyggere og turister.

Konstantinbasilikaen er bygget omkring 300 e. Kr. og har siden midten af det 19. århundrede været brugt som kirke. Umiddelbart ved siden af Konstantinbasilikaen ligger Kurfürstliches Palais der er fra 1615 og regnes som et af verdens smukkeste rokokopaladser. Normalt er Kurfürstliches Palais en administrativ bygning, men bruges i sommerperioden til udendørskoncerter på gårdspladsen. I nærheden af de to bygninger er

ses ruinerne efter tre romerske bade der blev bygget omkring samme tidspunkt som Konstantinbasilika.

Fritidsaktiviteter ved Konstantinbasilika

Området omkring dette meget forskelligartede historiske miljø og de to meget forskellige bygninger, er et af de mest populære og velbesøgte områder i Triers bykerne. De danner rammen om mange indbyggeres hverdagsliv.

Faktaboks Trier

Grundlagt: 16 f. Kr.

Indbyggertal: 100.000

Markant bygningskultur: Ni monumenter på UNESCO's verdensarvsliste, romerske bygninger, gotisk katedral, barokke kirker og rokokopalads.

Links: Trier Kommunes hjemmeside:

<http://cms.trier.de/frontend/resource/>

Trier på UNESCO's verdensarvsliste:

<http://whc.unesco.org/en/list/367>

Om at skabe et levende og populært miljø omkring de gamle bygninger, siger Beate Kaufmann fra Trier Kommunes Kulturmindegrundlag: "Vi nyder godt af den værdifulde bygningskultur og turisterne der vil se bygningerne, ruinerne og statsmuseet der er placeret i parken.

De lokale indbyggere går igennem parken når de vil til byen eller slår sig ned for at nyde stilheden. Ydermere er der en legeplads for børnene, et springvand og et grønt område.”

Trier har formået at iscenesætte et kulturmiljø, hvor rekreation og oplevelse af bygningskultur hænger sammen. Med en legeplads, fodboldbaner og grønne områder er området velbesøgt af indbyggere i alle aldersgrupper og bruges rekreativt både som leg, idræt og rekreation.

Parkliv ved Konstantinbasilika og Kurfürstliches Palais

Der er en stor efterspørgsel omkring kulturarv blandt befolkningen og fra Trier kan man lære, at bygningskulturen sagtens kan kombineres med rekreation og kan give et særligt nærvær for både indbyggere og turister når dens omgivelser bruges rekreativt for brede grupper.

Oplevelsen af bygningskulturen bliver en del af hverdagslivet for indbyggerne i Trier når de går gennem parken, mødes med familie og venner, tager børnene med på legepladsen eller udfolder sig fysisk i parken. At bruge de bygningskulturelle områder som rammen for det sociale og rekreative liv i byen, giver god mening i forhold til at skabe en

større bevidsthed og glæde ved bygningskulturen, som en naturlig og værdiskabende del af hverdagen.

Rekreation ved romerske ruiner